

Crnogorski glasnik

GODINA XX. _ BROJ 121. _ SIJEČANJ-VELJAČA / JANUAR-FEBRUAR _ 2020.

Stipe Buzar
Realizam
i teorija pravednog rata

Predstavljanje knjige Stipe Buzar - Realizam i teorija pravednog rata, Crnogorski dom, Zagreb, 19.2.2020.

PRAZNIK POLITOLOŠKE MISLI

PREDSTAVLJANJE KNJIGE: STIPE BUZAR "REALIZAM I TEORIJA PRAVEDNOG RATA"

Prilog uredio: Danilo Ivezić

Četrnaesta knjiga biblioteke Luča:

Stipe Buzar - Realizam i teorija pravednog rata, u izdanju Nacionalne zajednice Crnogoraca Hrvatske i Disput d.o.o. Zagreb, predstavljena je u Crnogorskom domu u Zagrebu 19. veljače. Knjiga je sufinancirana sredstvima Savjeta za nacionalne manjine RH.

Kao i mnogo puta ranije i ovo predstavljanje u Crnogorskom domu bilo je svojevrsni PRAZNIK KNJIGE, PRAZNIK POLITOLOŠKE MISLI, kako po broju prisutnih, atmosferi, predstavljačima, tako i po besjedi o knjizi i autoru, koju su izrekli:

doc. dr. sc. Petar Popović, doc. dr. sc. Damir Mladić, autor doc. dr. sc. Stipe Buzar i moderator ovog pred-

stavljanja prof. dr. sc. Dragutin Lalović.

STIPE BUZAR, rođen je 6. listopada 1984. u Zagrebu. Završio je studij filozofije i religijske kulture na Filozofskom fakultetu Družbe Isusove u Zagrebu (2009.).

Obrana doktorske disertacije "Integrirana teorija pravednog rata: moralnost kao integrirani dio strategije za ulazak, provedbu i izlazak iz rata" na Filozofskom fakultetu Družbe Isusove u Zagrebu (2014.). Od 2011. asistent, a od 2017. docent na Libertas međunarodnom sveučilištu.

Recenzent knjige **Petar Popović** je na početku predstavljanja rekao: "Knjiga Stipe Buzara *Realizam i teorija pravednog rata* još je jedna u nizu knjiga koja bogati

ŠTO JE

ZAGREB

Praznik politološke misli 4
 "Moja priča" izložba Sonje Tomac 10
 Dokumentarni film - Blažo Jovanović 12
 Tradicionalno druženje u Crnogorskom domu 13

RIJEKA

Božićni i Novogodišnji susreti u NZC Rijeka 15
 Montenegri u Slovenskom kulturnom domu u Rijeci 16

NAGRADE I PRIZNANJA

Povelja Republike Hrvatske 18

SJEDNICE

87. sjednica Savjeta za nacionalne manjine RH 19
 6. sjednica Vijeća crnogorske nacionalne manjine 20

IN MEMORIAM

In memoriam: Duško Čizmić Marović 21
 In memoriam: Čedomir Karanikić 25

STAV

Nije vino pošto pride bješe 26
 Javno reagovanje 28
 Na cetinje nema šetnje 29

KULTURA I UMJETNOST

Koprena kroz koju se odlikava život i nakon života 30

PRILOG

Ciao Bambina 32
 Zapisano je 35

ZANIMLJIVOSTI

Golf u Crnoj Gori 44
 Život u očuvanom prirodnom okruženju 46

CRNOGORSKA TRPEZA

Ukusi Crne Gore 50

Izdavači: NACIONALNA ZAJEDNICA CRNOGORACA HRVATSKE I VIJEĆE CRNOGORSKE NACIONALNE MANJINE GRADA ZAGREBA, Zagreb, Tmjanska c. 35, Tel./Fax: 01/6197 078, 01/6314 264, E-mail: vijececm@net.amis.hr, drustvo.montenegro@zg.ht.hr, Internet adresa: www.vijece-crnogoraca-zagreb.hr

* Za izdavače: Danilo Ivezić i Dušan Mišković * Glavni i odgovorni urednik: Maša Savićević * Redakcija: Milanka Bulatović, Danilo Ivezić, Nikola Čulić, Jovan Abramović, Dušica Malada, Dušan Roganović * Grafička priprema i tisak: Skaner studio d.o.o. * Rukopisi se ne vraćaju * Naklada /Tiraža 1000
 Glasilo je, putem Savjeta za nacionalne manjine, financirano iz državnog proračuna RH, putem Vijeća crnogorske nacionalne manjine Grada Zagreba, iz proračuna Grada Zagreba i putem predstavnice crnogorske nacionalne manjine u Zagrebačkoj županiji iz proračuna Zagrebačke županije. Pozivamo Crnogorce, Crnogorce i sve prijatelje da svojim sugestijama, prijedlozima i prilozima pomognu redakciji "Glasnika" na poboljšanju i daljnjem izlaženju lista. Tekstovi nijesu lektorisani te se izvinjavamo autorima i čitaocima.

IZLOZBA SONJA TOMAC, CRNOGORSKI DOM, ZAGREB, 27.2.2020.

rastuću građu teorijskih studija u području međunarodnih odnosa posljednjih desetak godina. Do sada se u hrvatskoj akademskoj zajednici relativno malo pisalo o tradiciji pravednog rata, a još manje u okviru teorija međunarodnih odnosa. Doprinos je ove knjige dvojak. Autor s jedne strane nudi sistematski pregled dvaju velikih tradicija: "amoralnog realizma" od Tukidida do Kennetha Waltza, i "pravednog rata" od Sv. Augustina do Michaela Walzera. S druge strane, autor promišljanjem o naoko nepomirljivim perspektivama realizma i prirodnog prava o ratu, smjera izvođenju teorijske sinteze kako bi ukazao na mogućnost oblikovanja nacionalnog interesa s elementima pravednog rata. Na temelju rijetkih komplementarnih aspekata, Buzar na jedan koncizni način obrazlaže neke od načelnih principa etike u okviru realističke pragme, vanjskopolitičke strategije i nacionalnog interesa. Glavni motivi su opravdani razlozi za rat, valjani motivi i uvijek obrambeno djelovanje.

U biti, Buzarova knjiga na interesantan način razmatra pravedni rat iz realističke perspektive, kako bi tim putem preispitala samu tradiciju realizma. Ona potiče na dublje promišljanje o ovoj problematici i zasigurno izaziva istinske realiste na ozbiljnu raspravu. S jedne strane, ova je knjiga oružje u rukama kritičara suvremenog novog (neo)realizma, koji gotovo dogmatično nameću svoju iluzornu "istinu" o međunarodnoj politici kao predodžbi svijeta mehanički uvjetovanog stalnom borbom za opstanak. U takvom amoralnom svijetu sasvim se

zanemaruje činjenica da je i država društvo, sastavljeno od ljudi koji su također i etikom uvjetovani. S druge strane, a to bi mogla biti najuvjerljivija kritika realista; Buzarova sinteza također je jedna vrsta racionalizacije, koja diskursom o pravednosti ustvari nehotično omogućuje politizaciju etike. Jer "amoralni" aspekt realizma tek je moderna pojava; klasična realistička perspektiva nikada nije zagovarala izbacivanje etike iz međunarodne politike. Ona je uvijek i samo upozoravala na opasnost mogućeg sukoba dvaju etika, u kojemu nema mjesta političkom kompromisu, nego neograničenom nasilju dok "dok se zlo ne iskorijenjeno".

Buzareva knjiga u tom je smislu koliko poučno štivo, toliko i poticaj na dublje promišljanje i širenje teorijskih rasprava o međunarodnoj politici, kojih u našoj akademskoj zajednici uglavnom nedostaje."

Dr. sc. **Damir Mladić** je predstavio knjigu "Realizam i teorija pravednog rata" ističući na početku da mu je posebna čast, ponos i zadovoljstvo predstaviti svog učenika, a danas kolege i, prije svega, prijatelja - docenta Stipe Buzara:

"Rijetke, ali i najdraže, su prilike u kojima profesori i mentori mogu predstavljati knjige svojih bivših studenata. Meni je ovo prvi takav slučaj. Knjiga koju predstavljamo rezultat je višegodišnjeg bavljenja temom međunarodnih odnosa i uloge koju etika ima u istima. Kolega Buzar već godinama kontinuirano predaje predmet pod nazivom "Etika u međunarodnim odnosima" na

Sveučilištu Libertas, a tema pravednog rata i realizma jedna je od tema kojom se najviše bavi.

Sama knjiga nastoji spojiti tri stvari koje se, na prvu, čine nespojivima: realizam, rat i pravda.

Glavno pitanje: Kako je moguće, a što naslov ove knjige sugerira, spojiti jednu paradigmu razmišljanja o međunarodnim odnosima poput realizma koja, u najmanju ruku, zanemaruje ulogu morala, ali istovremeno zahtijevati pravednost takvih odnosa? I još k tome tražiti da rat, koji mnogi od nas drže krajnjim zlom, bude pravedan? Realizam, pravda i rat, čini se, ne pripadaju u istu rečenicu. Zašto?

Realizam tvrdi da je svijet međunarodnih odnosa onaj svijet u kojem vladaju moćni, a ne pravedni. Glava valuta u međunarodnim odnosima je moć, a države moraju ili održavati ili povećavati svoju moć. I to bez obzira na sredstva kojima se to postiže. Pravda je nešto što nema mjesta u takvom svijetu – osim u slučaju da se može iskoristiti kao sredstvo čuvanje ili povećavanje moći pojedine države.

I ako postoji zlo i nepravda, onda je ono u prvom redu vidljivo u ratu. Kako je onda moguće u istom naslovu spomenuti pravdu i rat? Nije li naivno težiti pravednosti u ratu?

Pravednost je univerzalni moralni zahtjev, a očuvanje

ili povećanje moći je partikularni interes? Kako je moguće pomiriti opće moralno pravilo i partikularni interes države?

A upravo je to ono što je u svojoj knjizi, pomalo ambiciozno, nastoji učiniti Stipe Buzar: spojiti partikularni nacionalni (sigurnosni) interes s općim etičkim pravilima teorije pravednog rata. To i je ono što ovu knjigu čini zanimljivom – Kako je autor uspio pomiriti te, naizgled međusobno nespojive, principe ponašanja država u anarhijskom sustavu država?

Struktura knjige

Kako bi nam objasnio kako je moguće spojiti realizam, rat i pravednost, autor nas u drugom poglavlju upućuje u dvije etičke tradicije koje govore o ratu, odnosno objašnjava nam ovdje dvije relevantne tradicije: tradiciju amoralnog realizma i tradiciju teorije pravednog rata. Jedna zanemaruje moral, dok druga insistira na moralnim pravilima. Treće poglavlje govori u teoriji pravednog rata u suvremenom ratovanju, dok se četvrto poglavlje sastoji od promatranja odnosa realizma i teorije pravednog rata. Svaki od tih dijelova knjige pokazuje se informativnim i korisnim, te nas uvodi u središnji problem ovog rada.

Ponašanje država prema realizmu

Realizam, pojednostavljeno rečeno, naglašava postojeće

odnose moći kao glavnu odrednicu ponašanja država u međunarodnim odnosima: snažne se države ponašaju kako žele, a slabe se države moraju prilagoditi željama snažnih. U suprotnom će ih snažne države na ovaj ili onaj način prisiliti da se ponašaju u skladu s njihovim željama/interesima. Ili, kako je to sažeo Tukidid: "Tko jači, tlači!". U tom svijetu, moć je sve – temelj sigurnosti, prosperiteta i slobode. Slabi su ostavljeni na milost i nemilost moćnima. Takav način razmišljanja o međunarodnim odnosima, čini se, ne ostavlja nimalo mjesta za pravednost, a nametanje svoje volje drugima, uključujući i putem rata, u svakom slučaju ne možemo nazvati "pravednim". Ponašanje država, dakle, određuju u prvom redu okolnosti odnosa moći u kojima se te države nalaze i trebale bi slijediti sljedeće upute: države se ne bi trebale zamjeriti moćnima, a trebale bi zauzeti vlastiti stav prema jednakima, a u određenoj mjeri iskoristiti slabije. Taj se realizam naziva amoralnim, zbog tog što ne priznaje da se političko djelovanje uopće može mjeriti etičkim mjerilima. Pravda je, u amoralnom realizmu ovakve vrste, moguća samo među jednakima.

Postoji li pravedno nametanje vlastite volje?

No, autor ove knjige traži način na koji bi pokazao da postoji nešto što bismo mogli nazvati "**pravedno** nametanje vlastite volje" i da je to, dugoročno gledano, u nacionalnom interesu (povećava sigurnost) onoga tko

nameće svoju volju, u krajnjem slučaju putem (pravednog) rata. Za to mu je potreban umjereniji realizam, koji ipak daje neku ulogu moralu u međunarodnim odnosima (dakle, ne gore navedeni amoralni realizam). Drugim riječima, svaka država bi se i dalje trebala brinuti o svojim nacionalnim interesima, a u prvom redu o svojoj sigurnosti, ali bi to trebala činiti u skladu s nekim moralnim zahtjevima, konkretnije sa zahtjevima pravednog rata. Slijeđenje moralnih pravila bi, prema dr. Buzaru, trebalo biti korisno u očuvanju i povećanju sigurnosti države. Riječima samog autora, središnja je tvrdnja ove knjige sljedeća: "Dugoročni nacionalni sigurnosni interesi koji se brane ratnim sredstvima ne mogu se ostvariti bez slijeđenja pravila pravednog rata". Ovakva hrabra tvrdnja ostavlja nas s mnoštvom pitanja za koja se nadamo da autor može odgovoriti.

Kako je moguće potvrditi takvu tvrdnju? Načelni prigovor

No dva normativna zahtjeva, ako se uopće mogu smatrati takvima, odnosno "povećaj sigurnost" i "budi pravedan" mogu doći u sukob, odnosno moguće je zamisliti situaciju u kojem će pravedno postupanje smanjiti sigurnost ili u kojem će povećavanje sigurnosti tražiti nepravedno postupanje. Što učiniti ako dođe do takvog sukoba ta dva načela?

Osim toga, realist će uvijek bit sklon reći da on ne slijedi

neko načelo, nego da on čini ono što mora, a ne ono što treba. Drugim riječima, realist želi poručiti da on nema previše izbora. S druge strane, teoretičari pravednog rata pretpostavljaju da takva mogućnost izbora postoji. Zamislimo još ekstremniji primjer: potpuno (nemoralno) uništenje svakog mojeg protivnika jedino mi može u potpunosti jamčiti sigurnost. Što u takvim, doduše malo vjerojatnim ali ne i nezamislivim slučajevima?

Odgovor autora

Zanimljiv je način na koji dr. Buzar želi razriješiti ovu dvojbu: on tvrdi da su ta dva načela, iako drukčije ideje, ustvari, empirijski gledano, jedna te ista stvar: ako želiš povećati sigurnost svoje države, onda moraš biti pravedan! Moraš slijediti pravila pravednog rata. Ili, moraš povećati sigurnost svoje države na pravedan način jer, u suprotnom, dugoročno gledano ugrožavaš sigurnost svoje države. Bez pravednosti nema ni sigurnosti! No, pojmovno, sigurnost i pravda su različite stvari. Ako autor želi potvrditi svoju glavnu tvrdnju, i ako su te dvije stvari, ustvari, empirijski podudarne, onda bismo trebali imati mnoštvo primjera, povijesnih primjera, iz kojih je to vidljivo. Kako i na koji način, odnosno je li to dr. Buzar uspio učiniti, vrijedi pročitati u detaljnom obrazloženju u njegovoj knjizi. Još jednom bih želio čestitati dr. Buzaru na njegovom prvijencu. Zahvaljujem na strpljenju!"

Uz zahvale izrečene svima onima koji su omogućili objavljivanje knjige, autor **Stipe Buzar** je izdvojio autore koji zauzimaju posebno mjesto u nastanku ove knjige:

"...Konačno, posebno sam zahvalan trojici velikih autora koje spominjem u knjizi, a neka me ta zahvala dovede i do odgovora ne neke od komentara i pitanja večerašnjih promotora. Prvi u nizu tih autora je Aurelije Augustin (sv. Augustin), ranokršćanski rimski filozof koji se u referentnoj literaturi smatra utemeljiteljem teorije pravednog rata. Augustin je od posebne važnosti za moju središnju misao, jer je kao važna intelektualna (i u manjoj mjeri politička) ličnost kasnog (Zapadnog) Rimskog carstva bio praktični realist o vanjsko-političkim pitanjima (do te mjere da postoje relevantni tekstovi koji uspoređuju sličnosti i razlike Augustinova i Morgenthauova realizma), a istovremeno ustanovio teoriju pravednog rata. Čak i ako takav spoj ima određenih teorijskih nedostataka, što mislim da je teza čija se valjanost češće pretpostavlja nego zaista dokazuje, kod Augustina se naziru razlozi zašto je možda i nužna. Na istu nužnost ukazuje i drugi autor kojem dugujem zahvalnost, Michael Walzer, koji je u drugoj polovici 20. stoljeća revitalizirao teoriju pravednog rata. Spomenuta

nužnost sastoji se, barem, od sljedećeg:

Vojnici (barem profesionalni vojnici) koji u oružanim sukobima provode naredbe svojih nadređenih, žele na svoj posao, kojem je glavna funkcija održanje i promocija nacionalne sigurnosti, gledati kao na častan posao, a ne kao na puko mesarenje. Uvođenje moralnih pravila, bolje rečeno restrikcija kojima je funkcija spriječiti eskalaciju sukoba i ublažiti njihove najgore aspekte, upravo im to omogućuje.

Kada govorimo o teoriji pravednog rata, ne govorimo o moralizaciji politike. Politika je već moralizirana, ona to ne može izbjeći, jer o njoj govore i njom se bave ljudi kao moralni subjekti, i percipiraju je kao moralnu stvarnost. Potpuno amoralno shvaćanje vanjske politike pripada vrlo uskom krugu realističkih autora, od kojih je realistička tradicija u cijelosti daleko inkluzivnija. To je zato što pojmovno možemo razlikovati 'politiku' od 'političkog', pa tako politici može pripadati (možda joj čak biti i vlastito) i ono moralno. Teorija pravednog rata, dakle, ne moralizira politiku, već služi kao kritički aparat kojim možemo procijeniti kada će već postojeća moralizacija biti ispravna ili neispravna. Pitanje, je li uopće moguć pravedni rat, nije pitanje koje se može postaviti teoretičaru pravednog rata - to je upravo pitanje koje on postavlja. Ona se može slobodno nazivati teorijom (ne)pravednog ratovanja, no to nije važno, jer je shvaćanje njezine funkcije kao moralizatorske banalno i neispravno - ona je tu kao sredstvo kritičke kontrole moralizma.

Treći autor je E. H. Carr, veliki klasik realizma u međunarodnim odnosima, a čije djelo, uz devastirajuću kritiku idealizma, donosi i kritiku svakog realizma koji se želi formulirati kao potpuno amoralan, jer time u potpunosti ispražnjuje političko mišljenje od sadržaja. Sadržaj potpuno amoralne politike možda je inteligibilan, ali je potpuno neprivlačan.

Da se vratim komentarima svojih kolega, u onoj mjeri u kojoj ih sada mogu prizvati u sjećanje. Čini mi se da sam na Popovićev komentar o opasnostima moralizacije politike barem dijelom odgovorio ovim komentarom o temeljnoj zadaći teorije pravednog rata. Svojem dragom mentoru bih pak rekao da nemam, niti mislim da trebam imati, niti mogu imati neki paradigmatički primjer koji bi empirijski potkrijepio moju tezu. Naime, smatram da bi empirijska potvrda ili opovrgavanje moje teze nužno zapala u falaciju *post hoc ergo propter hoc*. S obzirom na vlastite intelektualne afinitete to mi je i drago, jer u takvim pitanjima više cijenim konzervativnu razboritost nego pozitivističko traženje crnih labudova. Ako država A u trenutku T1 čini neki X pravedno ili nepravedno, a

u budućem trenutku T2 njezina sigurnost bude ugrožena ili utvrđena, pogreška je dovoditi X u izravnu vezu s posljedicama u T2, jer je niz drugih, izvanjskih, varijabli mogao utjecati na istu posljedicu. Moja teza stoga, ne može (niti bih ikad očekivao da) funkcionira na razini konkluzivne empirijske potvrde, već služi kao temelj političkoj razboritosti. Ima, dakako, slučajeva, u kojima je ta izravna veza vidljiva, ali su oni ograničeni na specifične slučajeve i ne tiču se *grand strategy* u cijelosti. Npr. ako A u oružanom sukobu nesmiljeno ubija i muči ratne zarobljenike B (a što je upravo istovremeno nemoralno (pravednost) i nerazborito (realizam)), što će očekivati da B čini ratnim zarobljenicima A.

Drugo, obojica promotora (a u tome nipošto nisu sami) pristupaju već naslovu knjige kao da sadrži očit oksimoron, s tim da graciozno prihvaćaju da bi to moglo biti samo prividno. Tvrdim da jest prividno, i da je ustvari dovođenje u vezu realizma i teorije pravednog rata ključno, jer (unekoj širokoj parafrazi Carrove misli) moralne vrijednosti ne smiju biti leno idealističke ili liberalne tradicije, kako realistu ne bi bila oduzeta sposobnost promišljanja stvarnosti međunarodne politike. Ako realisti, a sebe zajedno s ovom dvojicom (koji uopće nisu realisti na jednak način) smatram nekom vrstom realista, žele staviti pod kontrolu razboritosti potencijalno opasnu moralizaciju međunarodnih odnosa (poput demonizacije neprijatelja itd.) onda im za to treba suvisla *etička* teorija čijim se kritičkim aparatom

za to mogu poslužiti.

To su smjerovi u kojima bih mogao razvijati svoje odgovore, ali o tome, zasigurno s ista dva sugovornika, u budućim prigodama".

Predstavljanje je zaokružio prof. dr. sc. **Dragutin Lalović**, urednik biblioteke LUČA i moderator predstavljanja u svom izlaganju naslovljenom **Mir, rat, sloboda**:

"Uza sve pohvale sadržajnim izlaganjima kolega Petra Popovića i Damira Mladića, dopustit ću sebi, kao moderator, djelomice u osloncu na njih, nekoliko završnih napomena.

Kao i svi ključni pojmovi političke teorije, prema glasovitom poučku Carla Schmitta, i pojam rata nužno upućuje na svoju suprotnost, na pojam mira, da bismo točnije znali o čemu govorimo. Baš kao što je to učinio veliki sociolog Raymond Aron u svojoj klasičnoj knjizi *Mir i rat*. Promišljanje mira i rata podrazumijeva prethodnu antropološku dilemu o prirodi čovjeka kao bića: je li čovjek opasno i ratoborno (kao kod Hobbesa) ili pak dobro i miroljubivo biće (kao kod Rousseaua). Ovisno o tome temeljnom odgovoru, definira se i hijerarhija vrednota u organiziranju zajedničkog života ljudi. U prvom slučaju, primat ima mir kao najviša vrednota, a to znači sigurnost u odnosu na slobodu. U drugome pak primat ima sloboda jer bez nje ne može biti ni mira ni sigurnosti. Prvo rješenje svojstveno je ne samo apsolutizmu (Hobbesova tipa) nego i liberalizmu,

dok je drugo svojstveno republikanizmu.

Ako mir shvatimo u njegovu političkopravnom značenje kao pravni mir, kao pacifikaciju sukoba među ljudima u sklopu pravne države, tada je rat kao takav suštinski neprijatelj koji ugrožava sigurnost, čak i živote ljudi. Štoviše, apsolutizacija vjerske i političke slobode na uštrb prava, neminovno vodi u kaos Behemota i nesigurnost sukoba svih sa svima.

Pokazuje se da primjereno razumijevanje razlikovanja mirnodopskoga od ratnog stanja nije moguće dok se u razmatranje ne uvede središnji pojam političke teorije, pojam slobode. Kada se mir pokušava razumjeti iz te perspektive, pokazuje se da ono što je mir kao pravna sigurnost za jedne, za druge je ropstvo, da ono što je rat kao nasilje za jedne, za druge je sloboda naoružanog naroda.

Čak i najveći moderni etičar Kant, u pokušaju sinteze liberalnoga i republikanskog stajališta o ratu i miru, rat ne prokazuje moralistički kao puko nasilje, nego naprotiv naglašava njegove slobodarske motive u izdizanju čovjeka u ratu iznad sivila svakodnevnog egzistencije i privatnih sitnih briga, u biće koje se spremno nesebično javno žrtvovati za opstojnost i ideale svoje zajednice.

Nipošto nije slučajno da je u samim pravnim temeljima prve velike moderne republike, one američke, u "Bill of Rights"(1791), ugrađeno nezastarivo i apsolutno pravo naroda da "drži i nosi oružje", "budući da je dobro uređena milicija nužna za sigurnost slobodne države" (članak II).

Promotrimo naš problem iz crnogorske povijesne tradi-

cije. Stoljećima je crnogorski poredak bio republikansko-teokratski, kao zajednica slobodarskih samosvjesnih građana-ratnika, koji o sudbini svoje zajednice odlučuju na svom Opštecrcnogorskom zboru. Odlučuju prije svega o ratu i miru, jer su u stalnom ratu za mir, za opstojnost, protiv imperijalne velesile. Odlučuju kao naoružani narod za koji je rat za slobodu način života. Za njih se stoga ne postavlja dilema što je pravedan rat, jer je etički kodeks ratničke aristokratske časti ugrađen u njihovo samorazumijevanje. A po tom kodeksu, slobodni čovjek koji "drži i nosi oružje" prije svega je dužan biti vazda spreman položiti svoj život radi zaštite opstojnosti i slobode svoje zajednice.

Modernoj epohi imanentna je strukturalna napetost između logike demilitarizacije civilnog društva i pravne sigurnosti državljana, s jedne strane, i logike političke slobode naroda kao kolektivnog subjekta, s druge. Tek sintezom tih dviju logika može se trajno prevladati predmodernu vazda potencijalno ratno stanje, u kojemu važi zakona jačega, a "zakon leži u topuzu".

Razborito je upozorenje kako izravna moralizacija rata vodi katastrofalnim posljedicama, beskrajnim svetim križarskim ratovima pravednika protiv "terorista". To je Machiavellijeva pouka. Kant nas je naučio da je etička dimenzija politike nezaobilazna -"politika ne može učiniti ni korak a da se prethodno ne pokloni moralu" -ali samo ako je odnos etike i politike plodno posredovan pravom. Tek će tada drevni aristokratski slogan "Bellum et Justitia" moći postupno zamijeniti moderni demokratski i pravni slogan "Pax et Justitia".

"MOJA PRIČA" IZLOŽBA SONJE TOMAC

Tekst napisala: Milanka Bulatović

U Crnogorskom domu u Zagrebu, četvrtak uvečer, 27. veljače, Sonja Tomac, uz pomoć prijatelja, skulpturama i poezijom, dala nam je svoju priču.

U rano jutro ustajem bez volje

Uz prozor stajem i gledam napolje,

A vani bajka od snježne bjeline,

Te mi srce smjesta prožme osjećaj miline.

U pahulje gledam i kao da letim,

Ne mogu a da te se iznova ne sjetim.

Zoveš me, za ruku me primaš,

Po snježnom me vodiš putu.

Šutimo, upijamo svu tu ljepotu.

Okolo mi zasuzi dok gledam taj svijet bijeli

Jer sreća je sreća samo kad se dijeli.

"MOJA PRIČA" –
izložba Sonje Tomac

Izložba je započela Sonjinim stihovima koje je govorila **Dunja Markičević** uz gitarsku pratnju **Bojana Radulovića**.

Milanka Bulatović istakla je da je ova izložba posebna po dvije karakteristike: to je PRVA SAMOSTALNA IZLOŽBA Sonje Tomac, a PRVA IZLOŽBA SKULPTURA u galeriji MONTENEGRINA.

Izrazila je zadovoljstvo da i ovaj put predstavljamo ženu, autoricu, koja se posvetila umjetnosti, kao i mnoge druge, u zrelijoj dobi, pronašavši vremena u opterećujućoj svakodnevnici za svoje umjetničko stvaranje.

A kako Sonja stvara, kazala nam je **Diana Širić Jovović**, Sonjina profesorica :

"Sonja Tomac razmišlja o skulpturi kao o introspektivnom konceptu psihosocijalne tematike pri čemu posebnu pažnju posvećuje promatraču i upućuje ga u poruku same skulpture. Figure Sonje Tomac korespondiraju s prostorom na način gdje se čini da je figura izolirana iz dijela jednog šireg i dubljeg koncepta te je kao takva interpolirana u nevidljivi ambijent koji promatraču postaje vidljiv i čitljiv kroz vlastita iskustva. Interpretacijom figure Sonje Tomac možemo složiti svojevrsan mozaik fragmenata psihosocijalnih tematika i shvatiti da je riječ o autorici kvalitetnog izričaja koja pomno opservirajući vlastitu okolinu svoje dojmove vješto dokumentira u skulpturu kao opipljiv komentar na vlastitu zbilju. Nesumnjivo je riječ o autorici iznimnih talenata

i čast mi je skromno sudjelovati u njenom umjetničkom razvoju."

Večer ispunjena nizom emocija, gledajući skulpture; puno sjete, melankolije, tuge, a ipak sa tračkom utjehe koju daje jedna velika ljubav. Sve se to vidjelo i na licima brojnih prisutnih koji su došli pogledati izložbu i iskazati svoje poštovanje i ljubav prema autorici.

BLAŽO JOVANOVIĆ

DOKUMENTARNI FILM U CRNOGORSKOM DOMU

I. PROJEKCIJA U 2020.

Program DOKUMENTARNI FILM U CRNOGORSKOM DOMU ulazi u sedmu godinu realizacije. Društvo Crnogoraca i prijatelja Crne Gore "Montenegro" Zagreb i Vijeće crnogorske nacionalne manjine Grada Zagreba kao nositelji programa 2020. godinu započeli su s projekcijom dokumentarnim filmom BLAŽO JOVANOVIĆ 1907.- 1976. 23. 1. 2020., autorice Snežane Rakonjac, u proizvodnji Redakcije za istoriografiju RTCG iz 2017.

Narodni čovjek, pravnik po obrazovanju, komunistički vođa po opredjeljenju. Jedan od vođa 13- to julske ustanka i narodnog otpora u Crnoj Gori.

Zakoračio je u poslijeratni i politički život kao prvi predsjednik CRNOGORSKE VLADE, kasnije NARODNE SKUPŠTINE CRNE GORE i PRVI PREŠEDNIK USTAVNOG SUDA JUGOSLAVIJE.

Od 1945. do 1963. bio je najznačajnija politička i državnička ličnost Crne Gore. U tom periodu postao je oličenje NARODNOG PREŠEDNIKA - pristupačnog, pravdoljubivog i dobronamjernog, koji je imao razumijevanja za sve probleme običnih ljudi.

Mnogi su ga doživljavali GOSPODAREM u crnogorskom značenju te riječi (kao nekad kralja Nikolu), a to znači podjednako vladarem i zaštitnikom.

Bez obzira koju funkciju je obavljao, za građane Crne Gore je ostao DRUG BLAŽO.

ISTORIJSKI PORTRETI

BLAŽO JOVANOVIĆ

1907.- 1976.

REVOLUCIONAR I. dio

DRŽAVNIK II. dio

Autorica: **Snežana Rakonjac**; Stručni konzultant: **Živko Andrijašević**; Producentica: **Dijana Popović**; Ton: **Rade Anđić**; Snimatelji: **Ivan Milošević**; Montaža: **Dragan Marković**

Proizvodnja: Redakcija za istoriografiju RTCG 2017.

Prikazivanje omogućio: ARHIV RTCG

Program se prikazuje uz finansijsku podršku Savjeta za nacionalne manjine RH

TRADICIONALNO DRUŽENJE U
CRNOGORSKOM DOMU

Tekst i fotografije: NZCH

Čestitkom Mir božji Hristos se rodi, Milanka Bulatović, predsjednica Društva Crnogoraca i prijatelja Crne Gore "Montenegro" Zagreb, 2. siječnja u Crnogorskom domu u Zagrebu, čestitala je Božić svima Crnogorkama i Crnogorcima na tradicionalnom predbožićnom druženju Crnogoraca i njihovih prijatelja.

Crnogorski dom u Zagrebu 2. siječnja okupio je goste, prijatelje i članove na druženju povodom božićnih i novogodišnjih praznika, a organizirali su ga Društvo Crnogoraca i prijatelja Crne Gore "Montenegro" Zagreb, Vijeće crnogorske nacionalne manjine Grada Zagreba i Predstavnicu crnogorske nacionalne manjine Zagrebačke županije.

Iako je protekli mjesec bio ispunjen društvenim i obiteljskim proslavama i druženjima, svi ipak vole doći i uživati u atmosferi dobre volje, toplih emocija, osmijeha i pjesme u Crnogorskom domu.

Milanka Bulatović, predsjednica Društva Crnogoraca i

prijatelja Crne Gore "Montenegro" Zagreb, pozdravila je sve prisutne, a posebno goste, izaslanike Gradonačelnika Grada Zagreba, Slavka Kojića, Radovana Simovića i Andriju Petrovića, riječima:

– Drago mi je da smo se okupili na ovom tradicionalnom druženju, dobro došli i osjećajte se lijepo. Želim vam sretan Božić i sretnu Novu godinu; Mir božji, Hristos se rodi! Uvijek, godinama, proslave u našem Domu priređuju članice i članovi, donoseći obilje hrane i pića i stoga im hvala za ovaj nesebični doprinos proslavi.

Najbolje želje za Novu godinu i Božić Crnogorcima uputio je i Slavko Kojić.

Zapjevali su svi i sa zborom Montenegro, a posebno nam je bilo drago, da smo, u skladu sa tradicionalnom crnogorskom gostoljubivošću, ugodili naše prijatelje iz ostalih nacionalnih zajednica, kao i iz Zagreba.

Čestitke nisu, kako je već uobičajeno, bile skromne: svi su međusobno zaželjeli puno svega: od sreće, zdravlja, ljubavi, do poslovnog uspjeha i novaca!

BOŽIĆNI I NOVOGODIŠNJI SUSRETI U NZC RIJEKA

Tekst: Nikola Lučić, Fotografije: Luka Bešlić

Kao i ranijih godina Nacionalna zajednica Crnogoraca Rijeka je organizirala 4. januara ove godine druženje Crnogorki i Crnogoraca s prijateljima i bračnim drugovima.

Susret je održan kako bi obuhvatio pravoslavnu i katoličku konfesiju kršćanske crkve, odnosno prema julijanskom i gregorijanskom kalendaru.

Druženje je počelo nastupom zbora "Montenegri" koji je priredio dva bloka pjesama između kojih je član zbora Velimir Ristić izveo dvije recitacije.

Nakon kulturnog programa servirana je blagdanska večera s trpezom brojnim crnogorskim i svima omiljenim blagdanskim delicijama, iza koje je uslijedilo druženje uz veseli žamor, iskrene čestitke i pjevanje crnogorskih i drugih narodnih pjesama. Druženje je trajalo do duboko u noć, što je potvrđivalo ugodnost atmosfere u dvorani.

"MONTENEGRI" U SLOVENSKOM KULTURNOM DOMU U RIJECI

Tekst: Nikola Lučić; Fotografije: Luka Bešlić

Na poziv slovenske nacionalne zajednice u Rijeci, zbor Nacionalne zajednice Crnogoraca Rijeka "Montenegri" održali su cjelovečernji program crnogorskih i popularnih ruskih pjesama pod ravnanjem maestre Ljubov Judčenko – Košmerl.

Koncert je održan u dvorani Slovenskog kulturnog doma "Bazovica" u Rijeci, 25. januara.

Nakon što je zbor domaćina otpjevao tri pjesme, program je prepušten zboru "Montenegri" koji je izveo osam zbornih pjesama, dvije solo pjesme i jednu recitaciju.

Prvo je program počeo predstavljanjem Crne Gore i Crnogoraca recitalom pjesme "Napadi na Crnu Goru" od Aleksandra Lesa Ivanovića u izvođenju Nikole Lučića. Nakon izvođenja prvog bloka od četiri pjesme, solo pjevač Vinko Stamenić izveo je dvije narodne pjesme iz Crne Gore, a zatim je zbor "Montenegri" otpjevao drugi blok pjesama.

Nakon završetka programa domaćin je priredio zakusku koju je pratili ugodno druženje.

POVELJA REPUBLIKE HRVATSKE

Tekst i fotografije: NZCH

Predsjednica RH Kolinda Grabar Kitarović dodijelila POVELJU REPUBLIKE HRVATSKE, Hrvatskom građanskom društvu Crne Gore na svečanosti 4. veljače. Prijedlog i inicijativu za odlikovanje uputila je Nacionalna zajednica Crnogoraca Hrvatske

Predsjednica Republike Kolinda Grabar-Kitarović dodijelila je odlikovanja i priznanja pojedincima, udrugama i ustanovama koji svojim radom pridonose očuvanju hrvatske kulture i identiteta, te razvoju i ugledu Republike Hrvatske.

Ceremonija uručjenja Povelje obavljena je u Uredu predsjednice na Pantovčaku uz prisutnost velikog broja predstavnika pisanih i elektronskih medija.

Povelja Republike Hrvatske, za izniman doprinos i zasluge u očuvanju i promoviranju kulturne baštine

Hrvata, promociji interesa hrvatske manjine te izgradnji i jačanju prijateljskih odnosa između Republike Hrvatske i Crne Gore, dodijeljena je **Hrvatskom građanskom društvu Crne Gore – Kotor**. U ime društva Povelju je preuzeo 4. 2. 2020. prvi predsjednik Društva Tripo Shubert, uz pratnju Joška Katalena, člana Upravnog odbora Društva.

Povelja Republike Hrvatske, za izniman doprinos i zasluge u očuvanju i promociji interesa hrvatske manjine u Crnoj Gori te zaštiti i očuvanju baštine Hrvata Boke Kotorske, dodijeljena je i **Hrvatskom nacionalnom vijeću Crne Gore**.

Podsjetimo, **Nacionalna zajednica Crnogoraca Hrvatske** je temeljem člana 32 Statuta dana 4. travnja 2016. godine donijela odluku o pokretanju inicijative za dodjelu Povelje Republike Hrvatske Hrvatskom građanskom društvu Crne Gore u povodu petnaeste godišnjice osnutka i uspješnog rada na izgradnji mostova povjerenja, suradnje i prijateljstva između Crne Gore i Republike Hrvatske.

Prekogranična suradnja Nacionalne zajednice Crnogoraca Hrvatske i Hrvatskog građanskog društva Crne Gore traje od 2001. godine. Konkretizirana je nizom uspješnih zajedničkih projekata i primjerom je uzorne suradnje i doprinosa manjina razvoju dobrosusjedskih odnosa, vraćanju međusobnog povjerenja i približavanju kulturnih vrijednosti dvije države.

87. SJEDNICA SAVJETA ZA NACIONALNE MANJINE RH

Tekst i fotografije: NZCH

Usvojen Program rada Savjeta za 2020. godinu i prihvaćena Informacija o prijedlozima programa udruga i ustanova za 2020. godinu pristiglih na Javni poziv od 22. studenog 2019. godine

Sjednica Savjeta za nacionalne manjine Republike Hrvatske, 87. po redu, održana je 13. veljače 2020. Raspravljalo o Prijedlogu Programa rada Savjeta za nacionalne manjine za 2020. godinu i Informaciji o prijedlozima programa udruga i ustanova nacionalnih manjina za ostvarivanje programa kulturne autonomije za 2020. godinu pristiglih na Javni poziv od 22. studenog 2019.

Predsjednik Savjeta istaknuo je da su pitanja nacionalnih manjina kao povijesno naslijeđe vezana na društvenu raznolikost te da je upravljanje tom raznolikošću uvijek u rukama većine koja ima socijalni utjecaj i moć, ali i odgovornost da u tim politikama primjenjuje doktrinu ili multikulturalnosti ili asimilacije. Međutim istaknuo je kako u Republici Hrvatskoj nacionalne manjine mogu biti zadovoljne svojom položajem i učešćem u političkom, kulturnom i društvenom životu.

Na javni poziv za raspodjelu sredstava javilo se 230 udruga koje su zatražile 55.690.120,45 kuna, dok je Savjetu iz državnog proračuna za tekuće donacije za 2020. godinu odobreno 41.995.000,00 kuna. Ohrabrujuće je što su zahtjevi u odnosu na ranije godine puno realniji,

ističući da su prije tražena sredstva bila tri puta veća od raspoloživih.

Za područje informiranja predložen je 61 program, za izdavaštvo 64, za kulturni amaterizam 420, za manifestacije 497 programa, a tu su i sredstva koje se dodjeljuju na osnovi sklopljenih bilateralnih sporazuma s matičnim državama nekih manjina. Naglasio je da se radi o ukupno 1.046 programa, što je stotinjak manje nego lani, ali su puno sadržajniji i zahtjevniji.

Poseban naglasak u ovoj informaciji je bio da brojnost pripadnika neke manjine na utiče na broj programa i visinu dodijeljenih sredstava, ali utiče broj ljudi koje svojim programima i aktivnostima okupljaju organizacije nacionalnih manjina.

Također je istaknuto kako su nacionalne manjine sastavni dio hrvatskog političkog, kulturnog i društvenog života obzirom da neki ne razumiju kako je početkom ovoga tisućljeća, svijest političara i građana na sasvim novim vrijednostima koje prelaze granice i pojedine tabue u kojima smo bili godinama. Upravo se stoga s druge strane stvaraju novi mehanizmi suradnje u kojima će Savjet sigurno sudjelovati i u kojima ga podržavaju saborski zastupnici nacionalnih manjina i Vlada RH.

Predsjednik Savjeta je na kraju sjednice čestitao Zoranu Milanoviću na izboru za predsjednika Republike Hrvatske.

6. SJEDNICA VIJEĆA CRNOGORSKE NACIONALNE MANJINE GRADA ZAGREBA

Tekst: Maša Savićević

Vijeće crnogorske nacionalne manjine Grada Zagreba održalo je 6. sjednicu 11.2.2020. u Crnogorskom domu u Zagrebu

Na 6. sjednici Vijeća crnogorske nacionalne manjine Grada Zagreba, održanoj 11. veljače na poziv predsjednika Vijeća, Dušana Miškovića, usvojeni su Izvještaj o izvršenju Programa rada i utrošenim sredstvima za period 1.1. - 31.12.2019., kao i Godišnji izvještaj o izvršenju Financijskog plana Vijeća za 2019. godinu.

Vijeće je jednoglasnom odlukom usvojilo Izvještaj o izvršenju Programa rada i utrošku sredstava Vijeća za razdoblje 1. 1. - 31. 12. 2019. godine.

Podsjetimo, program rada Vijeća za 2019. godinu predvidio je aktivnosti Vijeća u okviru šest cjelina:

1. Informiranje i izdavačka djelatnost

- Web stranica Vijeća
- Sufinanciranje Crnogorskog glasnika
- Biblioteka "Svjedočanstva vremena" - Štampanje monografije "MIODRAG ŠČEPANOVIĆ-LJEPOTA KAMENA"
- Biblioteka "Svjedočanstva vremena"- Pripreme za izradu knjige Vladimir Četković Izvorne crnogorske uzrječiće, kletve i zakletve ... " NAUŠEČENIJE"
- U okviru biblioteke "Plodovi veza" pripreme radnje za izdavanje publikacije "Josip Slade u knjaževini Crnoj Gori"

2. Kultura i sport

- Vijeće crnogorske nacionalne manjine Grada Zagreba je kao i ranijih godina bilo suorganizator VI. Dana Mirka Kovača
- Nastavak sufinanciranja projekta DOKUMENTARNI FILM U CRNOGORSKOM DOMU u okviru kojeg je javnosti Grada Zagreba predstavljen dio bogatstva filmskog fundusa niza autora, koji su desetljećima umjetničkim okom marljivo otimali od zaborava značajne povijesne, kulturne i životne događaje. U 2019. godini prikazani su filmovi: "Ispravljanje nepravde"; "Crnogorci sentom po svijetu"; "Škrka"; "Pećina nad vražjim firovima"; "Njegoševa biblioteke"; "Prinčevi

bez bajke"; "Jedan grad dva lica"; "Zaboravljeni"; "Šiška jezera i Autoput"

- Nastavak suradnje s Hrvatskim nacionalnim vijećem Crne Gore, u projektu CRNOGORSKI KNJIŽEVNICI U ZAGREBU I HRVATSKI U PODGORICI. Za 2019. održan je zajednički sastanak u Tivtu na kojem su precizirane programske aktivnosti za naredni period i dogovorena moguća zajednička izdavačka djelatnost vezana uz pojedine autore iz Crne Gore i Republike Hrvatske, a u sklopu toga i predstavljanje tiskanih izdanje u Crnoj Gori i Hrvatskoj.

3. Obilježavanje značajnih datuma i obljetnica

- Dan nezavisnosti Crne Gore i Dan Vijeća
- Petrovdan
- Lučindan

IV. Suradnja u zemlji i inozemstvu

- U okviru ove cjeline predstavljena je: Monografija "Darko Drljević" uz učešće eminentnih karikaturista iz Hrvatske i svijeta; Knjiga "Ratni dnevnici 1942.-1944." u Zagrebu i u Nikšiću (Crna Gora) i retrospektivne monografije "Dimitrije Popović" u suradnji s Muzejom Mimara i Skaner studiom, uz učešće brojnih uzvanika i gostiju. Učešće u realizaciji projekta DANI CRNOGORSKE KULTURE 2019. Izložbe Zlatko Glamočak – Muzej Mimara i Goran Četković u Galeriji Kristofora Stankovića.

V. Očuvanje jezika, pisma i kulture, sudjelovanje u javnom životu i upravljanju lokalnim poslovima

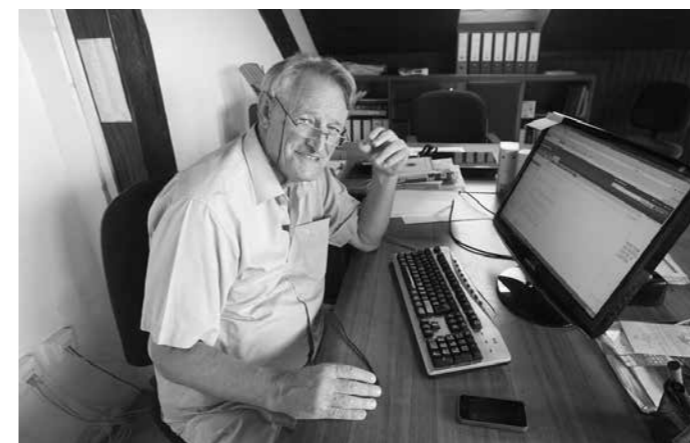
- Planirano je bilo učešće na 4. sjednici Međuvladinog mješovitog odbora za provođenje sporazuma o zaštiti manjina u RH i CG, ali je ista prolongirana za 2020. godinu.

VI. Zajednički program Koordinacije vijeća crnogorske nacionalne manjine na području RH i Vijeća crnogorske nacionalne manjine Grada Zagreba

Ukupan iznos planiranih sredstava za navedene aktivnosti iznosi 198.000 kn, a u 2019. godini ukupno je utrošeno 182.071,01 kn.

IN MEMORIAM DUŠKO ČIZMIĆ MAROVIĆ (1946 - 2020)

Tekst: Dragutin Lalović

Ugledni hrvatski intelektualac, profesor filozofije, publicist i urednik Duško Čizmić Marović (1946-2020), osvjedoci prijatelj Crne Gore i naše Nacionalne zajednice nije više među nama. Preminuo je nakon dvogodišnje teške neizlječive bolesti.

Kada je 2009., pred punim Novinarskim domom u Zagrebu, sudjelovao u raspravi o mojoj knjizi *Države na kušnji*, izrekao je i slijedeće riječi:

"Nakon što su se urušile i privatne brane naše građanske sigurnosti, kad smo dobili putovnice da bismo mogli posjetiti naše najmilije, Lalovićevi su mi angažmani u korist crnogorske budućnosti pomogli da i ja u hrvatstvu prepoznam ono što je slobodarsko..."

U mojem dvadesetogodišnjem angažmanu u korist crnogorske budućnosti (2000-2019) nemjerljiva je intelektualna pomoć, publicistički doprinos i moralna podrška Duškova, kojega je cijela Nacionalna zajednica Crnogoraca Hrvatske upoznala i prigrllila kao iskrenog prijatelja. Bio je moj pouzdani i nezamjenjivi suradnik i sugovornik. Unutar aktivnosti naše Zajednice, primjericice, surađivali smo u pisanju velike kronike "Hrvatski Crnogorci i evropska Crna Gora (2000-2006)". U široj javnosti, znalački je publicistički pratio naša nastojanja i podupirao tegobni put Crne Gore u borbi za punu državnu suverenost, sve do državotvornog refrenduma, o čemu svjedoči niz njegovih kolumni u "Slobodnoj Dalmaciji" i "Vjesniku" ("Politički rulet Mila Đukanovića", *Vjesnik*, 8.2.2001; "Crnogorske raskrsnice", *Slobodna Dalmacija*, 18.4.2003; "Počeli Dani crnogorske kluture", *Slobodna*

Dalmacija, 19.10.2004; "Crnogorci - junačkom vremenu usprkos", *Slobodna Dalmacija*, 15.7.2005; "Šansa Crne Gore", *Slobodna Dalmacija*, 3.3.2006; "Srbija i Crna Gora", *Slobodna Dalmacija*, 19.4.2006; Kaj im pak moreju?", *Slobodna Dalmacija*, 24.5.2006).

Htio bih na ovom mjestu u sjećanju na njega dočarati njegov svjetli lik iz osobne perspektive prijateljske blizine i iz zajedničkoga nam generacijskog iskustva.

"Prijateljstvo je tragičnije od ljubavi - duže traje" (O. Wilde)

Davnih je dana veliki polonist i naš stariji prijatelj Zdravko Malić zapisao u svojem "Krakovskom dnevniku" (1976) da ima tri mlada prijatelja i jednoga od njih ocrtao riječima da ga "svi volimo". Ni za koga od nas pritom nije moglo biti dvojbi da je mislio na Duška.

Moglo bi se misliti da je tajna njegove neodoljivosti bila naprosto u tome što je bio zlatousti filozof, kojega bi, već po definiciji, morao krasiti zanosni šarm autentičnog mišljenja i lijepog govorenja. No mislim da se tajna njegove neodoljivosti ne može svesti na dimenziju "pjesničkog mišljenja" (kako je H. Arendt nazvala filozofiju Waltera Benjamina), valja je potražiti u umijeću čiste ljudske uzajamnosti - niste se mogli oprijeti njegovoj magnetnoj privlačnosti zato što je ljude s kojima je ozbiljno divanio znao uvjeriti da su oni u njegovim očima također neodoljivi. U svojoj najboljoj verziji imao je jedinstvenu sposobnost slušanja, uživljanja u kazivanja Drugoga, često nalazeći prave riječi kojima bi u dijalogu bolje i od samog sugovornika iskazao njegove težnje i misli.

U mojim očima, Duškov lik karakterizira unutarnje dvojstvo, katkad i napeto, koje se može upečatljivo iskazati dvama njegovim prezimenima. Čizmićevsku dimenziju njegove osobnosti izražava otmjeni aristokratizam, slobodarski duh nepokoravanja (po uzoru na njegovu impresivnu nonu) ali i pažljivo njegovani *image* gordog samouka (poput Krležina Joje, najboljeg đaka u razredu, koga nitko nije vidio da uči). Što je, naravno, bila bezazlena mistifikacija, znam samo nekoliko naših ljudi za koje bih mogao reći da su Hegela tako ozbiljno čitali i proučavali poput njega. Marovićevsku pak stranu karakterizira vitalitet

bez obala, od bujne osjetilne uskovitlanosti do goropadnog voluntarizma (po uzoru na neukrotivoga oca Miloša); zvao ju je svojom "siledžijskom, mravinskom crtom", kojom se gordio u mladosti kao ljevičar. Otuda se činilo kako je Duško uvijek bio i iznad i ispod sebe samoga. I Čizmić-beg i mornar-ribar Marović. Za njega bi se moglo reći ono što Jean-Jacques Rousseau ispovijeda o sebi samome: da je bio ako ne bolji a ono zacijelo drukčiji od svih.

Promatran iz drugog rakursa, čini mi se da je Duško uzoran primjer onoga što Francuzi nazivaju "complexe slave", koji je ovjekovječio Henryk Sienkiewicz u romanu *Bez dogme*. Odnosi se na galski stav spram Poljaka, koje je Svevišnji obdario svim mladenačkim odlikama (ljepota, darovitost, maštovitost, šarm). Pa ipak, zbog nedostatka upornosti i postojanosti u radu oni u pravilu fatalno sustaju u okrutnom svijetu u ozbiljenju svojih potencijala.

Mladenačka politička inicijacija

Svoje građansko odrastanje u spomenutom izlaganju iz 2009. Duško je pregnantno opisao:

" Odgojen sam u duhu vrijednosti kršćanskog univerzalizma pa nije ni čudo da sam se - čim se mene pitalo - prepisao u Partiju. No ispostaviti će se da ni Partija nije odviše marila za svoj Program. Štoviše, za razliku od Crkve nije se ufala poštovati ni svoj Statut. A kad sam se od šegačenja s temeljnim vrijednostima pokušao uteći 'čisto filozofiji', čekalo me još uvredljivije iskustvo: na studiju filozofije prostora za mišljenje bilo je ponajmanje, moji su se profesori nadmetali tko će filozofiju plodnije instrumentalizirati. I tko zna što bi danas sa mnom bilo da se '70 nisam obreo u Langovu studentskom rukovodstvu, prvoj i jedinoj klapi u mom životu u kojoj se mišljenje smatralo poželjnim... najzaslužnijoj što su duhovne čežnje moga dječastva preživjele prvu socijalizaciju."

Generacijski smo se oblikovali u studentskom političkome i publicističkom aktivizmu, u iznimnoj skupini snažnih osobnosti okupljenih u Savezu studenata Zagreba i Hrvatske te *Studentskog lista* 1969-1971. Portretirajući Daga Strpića kao strateškog lidera naše studentske generacije, grupaciji kojoj se Duško priključio 1970., u studentskom rukovodstvu Slobodana Langa, Duško ga je vrednovao čovjekom "bez kojega naše generacije ne bi ni bilo". To samo veoma uvjetno može biti točno. Naime, doista se specifični kolektivni identitet naše grupacije formira i učvršćuje u kritičkom sučeljavanju s iskustvom studentske pobune 1968, a zatim i u političkom srazu s "pokretom hrvatskih sveučilištaraca" 1971. Razlike su bile krupne, i programske i političke, ali ne i nepremostive, ipak se radilo o razlikama unutar iste generacije, u istom povijesnome kontekstu.

Povijesni kontekst, sve do 1971, bio je veliki antistalji-

nistički uzlet jugoslavenskoga i hrvatskog proljeća, kada su se otvarali do tada neslućeni emancipacijski obzori demokratskog socijalizma. Činilo da je napokon razbijena višedecenijska blokada "zatvorenog društva" ideološkog dogmatizma, političkog monizma i unitarističke suspenzije nacionalnog identiteta.

Osnovno je pitanje bilo kako da se studenti autonomno i odgovorno uključe u takve društvene procese. Dok su ljevičarska grupacija i sveučilištarci smatrali da se studenti trebaju izravno politički angažirati sa svojim radikalnim socijalnim i političkim revandikacijama, mi smo pak bili uvjereni da je takva orijentacija ne samo jalova, nego i opasna, jer studente unaprijed onemogućuje da se doista afirmiraju kao politički subjekti.

Krajnje riskantni karakter "zahtjevačke politike" na tragičan se način očitovao u jesen 1971., u studentskom štrajku, kada radikalnost zahtjeva za promjenom deviznog režima i reformu federacije nije dovela do produblivanja reformske politike tzv. progresivne jezgre hrvatskoga partijskog rukovodstva, nego naprotiv do brahijalnog slamanja hrvatskog proljeća i progona njegovih prvaka iz redova sveučilištaraca i Matice hrvatske.

U takvome dramatičnom kontekstu, poslije političkog udara i preokreta krajem 1971. godine, za razliku od svih nas koji smo završavali studije, Duško je odgodio svoje studentske obveze i 1972/73. preuzeo veoma delikatnu funkciju glavnog urednika "Studentskog lista". S osnovnom misijom da se na zagrebačkom sveučilištu spasi što se spasiti da i ne dozvoli da se razmaše neostaljinistički unitaristički revanšizam, koliko god da su izgledi za to bili neizvjesni a odnos snaga nepovoljan.

Ipak se imalo se što spašavati, prethodno bitke nisu bile uzaludne, koliko god cijena bila ogromna. Hrvatska je bitno ojačala svoju ustavnu poziciju u jugoslavenskoj (kon) federaciji, jugocentralizam je bio definitivno doveden u pitanje (s odlučujućom iznimkom JNA). Hrvatsko proljeće nije potonulo u mrak totalitarnog staljinizma, nego u sivilo truloga autoritarnog brežnjevizma.

I tako gotovo dva desetljeća. Unatoč svim povremenim političkim i intelektualnim naporima da se ožive iznevjereni ideali radničkog samoupravljanja, socijalne demokracije, tržišne privrede i ljudskog dostojanstva.

Hoće li sloboda umjeti da pjeva?

Široj je javnosti najmanje poznat Duškov civilizacijski angažman u Društvu "Prvi solinski partizanski odred", na čijem je čelu bio posljednjih godina. Već sam naziv društva pokazuje promišljenu politiku izbjegavanja binarne opreke "antifašizam-fašizam", u kojoj se opreke međusobno ne samo potiru nego često i međusobno

snaže. Dobro je znao kako svojatanje antifašizma kao temeljne vrijednosti vlastitog sustava a demoniziranje protivnika kao "fašista", vodi opravdanju svakog nasilja u borbi protiv "onih drugih".

Ističući "slobodarski kontinuitet hrvatskog domoljublja", Duško je lucidno upozorio svoje drugove "kako je vrijeme da veličinu naših ratnih uspjeha prestanemo tražiti u zločinstvu naših neprijatelja – nacifašističkih okupatora i domaćih izdajnika u Drugome svjetskom ratu, odnosno velikosrpskih, ustvari četničkih agresora i odnarođene JNA u Domovinskom ratu. Vrijeme je da vlastito samopoštovanje počnemo graditi na punoj svijesti da smo se tukli za slobodu, i to ne samo za hrvatsku, nego i za općeljudsku slobodu /.../ I da ne zaboravimo kako jednom izborena sloboda nije zauvijek izborena sloboda. Pogotovo ako nove generacije želimo odgojiti u slobodarskom duhu".

Duhovito je poantirao: "Ne zaboravimo da je Miljkovićovo pitanje da li će sloboda umjeti da pjeva kao što su sužnji pjevali o njoj, koje je uklesano i u gudure Sutjeske, poetski izraz težnji i nada svih koji su živjeli i umirali za slobodu, a čije ispunjenje ovisi i o nama samima, ne samo danas i ovdje".

Povjerenje u javnu riječ

Kao kolumnist *Slobodne Dalmacije* uključuje se početkom 2000-ih u pravu demokratsku tranziciju, nakon autoritarne regresije 90-ih. Najprije, u tjednim komentarima "Montažni stol" (4.2.2000-10.9.2001), a zatim u nezamislivo zahtjevnoj formi svakodnevnih "Prozora" (17.9.2001-31.1.2007).

U silnom tematskom rasponu tekstova što ih je godinama ispisivao razaznaju se temeljni motivi koji su Duška nadahnjivali. Prvi je i osnovni upravo kantovsko povjerenje u autoritet javne riječi u obrazovanju za demokraciju i snažan osjećaj suodgovornosti za razvijanje kritičke moći suđenja hrvatskih građana. Smatrao je da upravo Split, preko svoje *Slobodne Dalmacije* posebice, ima nezamjenjivu i spoznajno povlaštenu funkciju da hrvatsko društvo iščupa iz jada hrvatskog provincijalizma, samoskrivljene nacionalne nezrelosti i podrepaške vanjske politike. Jer: "Split je svjetski grad, točnije, Split znači: duhovna mjera deprovincijalizacije".

No ne samo hrvatske nego i deprovincijalizacije europske civilizacije u cjelini, koja ne uspijeva shvatiti globalni horizont svjetske povijesti, s kolosalnim usponom starih tisućljetnih orijentalnih civilizacija i carstava Kine i Indije, te redefinirati svoje novo mjesto u policentričnom svjetskom sistemu.

Izdvajam jedan njegov komentar, koji zorno iskazuje

njegovo uvjerenje da "mišljenje i nije ništa drugo nego ljubavno-pažljiv odnos prema svemu što srećemo na svom putu".

U tekstu "Dalaj-lama u Splitu" izvrgava ruglu našu međunarodnu politiku na primjeru sramotnoga nacionalnog konsenzusa u prešućivanju posjeta Dalaj-lame, duhovnog i svjetovnog poglavara Tibeta, koji je u Hrvatsku je stigao na poziv nevladine Udruge za potporu Tibetu. Objašnjava: "... privatna forma ove posjete nipošto neće umanjiti njen općeduhovni, edukativni i ekumenski značaj. Dapače: izostanak službenih protokola samo će izoštriti duhovne obrise hodočašća Dalaj-lame Splitu. A u povijesti našeg Grada njegova će posjeta ostati datumom. Jer, službeno ili privatno, Dalaj-lama uporno nastavlja misiju jednog od najvećih duhovnih učitelja suvremenog Tibeta, Geshe Rimposhea, koji je, predosjećajući budućnost, početkom XX. stoljeća objavio da se duhovne tajne Tibeta moraju otvoriti cijelom svijetu. Čovječanstvo se - rekao je - nalazi na raskršću i morat će birati između 'staze moći' koja kontrolom prirode vodi porobljavanju i samouništenju, i 'staze prosvjetljenja' koja bi kontrolom naše unutarnje energije mogla odvesti oslobođanju i samoostvarenju. Univerzalnost te poruke Dalaj-lama će po dolasku u Hrvatsku posvjedočiti već prvim svojim gestom: molitvom u katedrali sv. Duje" (*Slobodna Dalmacija*, 28.6.2002).

Universitas studiorum et professorum

Veliki razvojni iskorak splitskog sveučilišta pod mudrim vodstvom rektora Ivana Pavića (2002-2014) bio je neodoljiv izazov za Duška da u punoj suglasju s tom nadasve ambicioznom sveučilišnom politikom pokrene *Universitas* (3.4.2009). Koncipirao ga je kao "list studenata, istraživača i nastavnika Sveučilišta u Splitu", kako je prvotno glasilo podnaslov tih prvih sveučilišnih novina u nas.

Tri su programatske ideje bile osloncem njegova uredničkog angažmana. Prvo, autonomno i profesionalno podržati obrazovnu, istraživačku, duhovnu i kulturnu afirmaciju splitske univerze. Drugo, podizati intelektualnu samosvijest i javnu odgovornost sveučilišnog pogona u modernizaciji hrvatskog društva. Treće, radikalno se suprotstavljati kako palanačkom duhu tako i ispraznoj barbarogenijskoj megalomaniji, oplemenjujući nacionalni identitet istodobnim njegovanjem baštine i stvaralačkom recepcijom najviših eruropskih i svjetskih civilizacijskih vrednota.

Koliko je pod njegovim uredništvom list uspijevaao da bude i informativno glasilo (o studentima, nastavnicima, fakultetima, događanjima) i stvaralačka javna tribina, koja na svojim stranicama ugošćuje eminentne osobe,

pokreće značajne teme, snaži uzdrmano povjerenje u javnu riječ i razvija dijalošku kulturu, zaslužuje objektivno i cjelovito vrednovanje njegovih dosega ali i sustajanja. Odličan je primjer njegovih dosega znalačko vrednovanje rada međunarodne Ljetne škole iz političke teorije u Grožnjanu "Paths of Modernity. Search for alternatives" (15.-20.7.2016), koju su pokrenuli i od tada vode vrhunski politolozi Luka Ribarević i Domagoj Vujeva (7.9.2016, str. 10-11).

Pod njegovim vodstvom *Universitas* je veoma uspješno iskoračio iz splitskoga akademskog miljea i 2014. prebacio u nacionalno respektabilne hrvatske sveučilišne novine, kao medijski projekt Sveučilišta u Splitu i Sveučilišta u Zagreb. Ocjenjujući da je njegov angažman u listu ispunio svoju punu mjeru, povukao se krajem 2016. s funkcije glavnog urednika, ali ne prekidajući suradnju s listom, prvenstveno komentatorsku.

Posljednji njegov medijski projekt je pokretanje još jednih akademskih novina svih hrvatskih univerzi *Hrvatska sveučilišta* (uključujući i mostarsko). Premda obimom mnogo skromnije novine od *Universitasa*, ipak upućuju na Duškove neugasle uredničke ambicije i neuzdrmano povjerenje u emancipacijsku moć riječi. Primjerice, ne mogu mu odati dovoljno priznanje na urednički iznimnome tematskom broju lista *Hrvatska sveučilišta*, u cijelosti posvećenome Marxovu znanstvenom nasljeđu (11.8.2018). Do to nismo doživjeli, ne bismo vjerovali da je uopće moguće. Na punih osam stranica raspravlja se o Marxu u svjetlu posthumno objavljene fundamentalne znanstvene studije Daga Strpića (2017) o Marxovoj kritici političke ekonomije. Marx u sveučilišnim novinama s uredničkim obrazloženjem da je "provocirati provincijalni duh" sveta dužnost akademskog glasila.

Tako Duškov životopis opisuje puni luk od ranih dana *Studentskog lista* (1997/73) do kasnih akademskih dana *Universitasa* i *Hrvatskih sveučilišta* (2009-2019), u cjeloživotnoj misiji slobodarskog zagovora *universitatum et professorum*. A kada je 2009. podržao pobunjene studente koji su od Vlade zahtijevali besplatno obrazovanje, nije zaboravio lekciju iz svoje aktivističke mladosti pa je studente upozorio kako zahtjevačka politika kao takva samo jača poziciju nositelja moći kojima se zahtjevi upućuju, a same prosvjednike unaprijed osuđuje da budu izmanipulirani.

Portretist naše generacije

Obljetnicu 1971. godine Duško je u proljeće 2001. obilježio veoma zapaženom, upravo jedinstvenom, serijom portreta svoje generacije u *Jutarnjem listu*. Odvažio se suočiti s velikim profesionalnim i duhovnim izazovom, uvjeren da s "dva ili tri odabrana portreta moguće je pri-

kazati čitavo jedno razdoblje sa svim njegovim proturječnim tendencama". Upustio se u "arheološko istraživanje" vrijednosnog "čišćenja hrvatskog sjećanja". S uvjerenjem da "pisati treba jednako i o onima s kojima smo odrastali i o onima protiv kojih smo odrastali... 'protivnicima' dugujemo više: sve ono što smo usprkos svemu, uspjeli napraviti. Prijateljima, pak, možda jedino to da smo uopće išta uspjeli napraviti!"

Odlučio je da stoga o "svima pisati pozitivno", pokazati da politički sukob između "njih" i "nas" nije bio slučaj, nego ozbiljan. I da je "u biti ozbiljnog sukoba da su u pravu obje strane!" Takav mu je pristup omogućio da shvati "značaj njihove pobune i osjeti težinu njihova stradanja. Zauzvrat, na tako pripremljenoj pozadini, 'moj' je dio generacije - mimo i preko kojeg je pokret hrvatskih sveučilištaraca protutnjao - zasvijetlio punim svojim značajem". Očekivano, s obje se strane izložio prigovorima da nije objektivan.

Uspio je skicirati portrete svojih nekadašnjih protivnika D. Budiše, I.-Z. Čička, A. Paradžika, A. Žužula i D. Petrića, te svojih životnih prijatelja S. Langa, D. Strpića i Ž. Puhovskog. U posljednjem od deset nastavaka tog feljtona naglasio je da je tim tekstovima tek započeo ispunjavati svoju dug prema brojnim likovima koji zaslužuju da budu uvršteni u njegovu galeriju značajnika.

Najavio je dovršavanje posla, i nadopunu već skiciranih i uvrštenje novih portreta, kako "nekim nezaobilaznih likova pokreta hrvatskih sveučilištaraca", tako i Langova Predsjedništva Saveza studenata. Bodreći ga u tom ambicioznom naumu, ponudio sam mu da cjelinu njegovih portreta objavimo kao knjigu u mojoj biblioteci "Čari političkoga".

Pokušao je dovršiti projekt. Nije u tome uspio. Suočio se s teško premostivim poteškoćama kada je shvatio kako je zadaća dočaravanja "čitavoga jednog razdoblja" posredstvom predstavljanja središnjih likova svoje generacije tek pola posla, a da onaj teži dio podrazumijeva da se i sami likovi pokušaju primjereno razumjeti iz cjeline povijesnog konteksta u kojem smo živjeli.

Prikazujući svoje odabrane likove, Duško je dao i glavne elemente za portretiranje njega samoga kao *bel-esprita*, lijepoga i dobrog duha naše generacije. Cjelinom svojih angažmana učinio je sve što je mogao da bi zacijelili davnajšnji nesporazumi i rascjepi među nama. Stoga zaslužuje da se primjeren izbor njegovih najboljih kolumni i cjelina njegovih vjerodostojnih portreta objavi kao knjiga, koja će biti i prijateljski *hommage* njemu samome i dragocjen priloga razumijevanju hrvatske suvremene povijesti.

IN MEMORIAM ČEDOMIR KARANIKIĆ (1949 - 2020)

Tekst: Nikola Lučić

Nacionalna zajednica Crnogoraca Rijeka izgubila je dana 29.01.2020. svog vrijednog pripadnika Čedomira Karanikića koji nas je napustio u svojoj sedamdesetprvoj godini života

Čedo je rođen 21.01.1949. godine u Podgorici, gdje se školovao do završetka srednje škole – odjel elektrotehnike. Nakon srednje škole dolazi u Rijeku gdje nastavlja školovanje na Fakultetu industrijske pedagogije koji upisuje 1968. godine.

Još u toku studija upošljava se kao odgojitelj u domu za odgoj djece i mladeži. Po završetku studija nastavlja raditi u istom domu kao odgajatelj, a u dva mandata i kao direktor ustanove.

Član je Nacionalne zajednice Crnogoraca Rijeka od 1995. godine i jedan od osnivača zajednice.

U zajednici je obavljao više važnih funkcija, a smrt ga je zatekla na funkciji predsjednika Skupštine. Svojim prijedlozima i savjetima dao je veliki doprinos radu crnogorske zajednice u Rijeci, na čemu mu dugujem veliku zahvalnost.

NIJE VINO POŠTO PRIĐE BJEŠE

Tekst: Marko Špadijer

Zakonom o slobodi vjeroispovijesti ili uvjerenja sekularna država Crna Gora na savremen način uređuje pravni položaj vjerskih zajednica i garantuje slobodu svim vjernicima da praktikuju svoja vjerska ubjeđenja, a sloboda nije uskraćena ni nama ateistima.

Protesti vjernika SPC i reagovanja u Crnoj Gori, Srbiji i svijetu povodom izglasavanja tog zakona imaju politički karakter, a tek se dijelom tiču vjere i sloboda vjeroispovijesti. Pomama je nastala zbog nagovještaja da može biti ugrožen položaj Srpske pravoslavne crkve u Crnoj Gori kao države u državi, veleposjednika i misionara velikosrpske hegemonističke politike. To već bolno zadire u tekovine srpskog nacionalizma u Crnoj Gori.

SPC u Crnoj Gori je u posljednjih trideset godina prvo restaurirana pod zaštitom Arkanovih tigrova, a zatim nezakonito, uz blagoslov crnogorskih vlasti, prisvojila sve što su u slavu Boga pravoslavni Crnogorci gradili vjekovima, sazidala i nove crkve, hramove, konake, škole, hotele i turističke objekte, i stvorila moćnu infrastrukturu i mehanizme manipulacije. Srpska pravoslavna imperija postala je važan politički igrač, ustanova koja ne ferma zakone države Crne Gore i otvoreno se protivi njenoj zapadnoj orijentaciji.

Sa više stotina popova, monaha i monahinja SPC je dostigla broj koji nikada pravoslavna crkva u Crnoj Gori nije ni izbliza imala. Ne znam koliko ta armija ideologa, teologa i propagandista uspješna u propovijedi vjere i jevanđelja, ali je neumorna u ponavljanju lekcije da je savremena CG izdala srpstvo i da treba da se vrati tekovinama Podgoričke skupštine. SPC se nametnula kao politički tutor crnogorskih Srba i jatačka baza za zavjerenike protiv suverene države. Ova crkva ne priznaje državu Crnu Goru i njene zakone Crnogorce kao naciju, njihovu istoriju, kulturu, jezik. Sa posebnom strašću negira postojanje autokefalne Crnogorske pravoslavne crkve. Obnovljena CPC, kao nekad bogumilska, bogoslužni na otvorenom, a SPC je, uz asistenciju vlasti, drži daleko od crnogorskih hramova.

Srpstvo kao ideologija oslobođenja porobljenih Južnih Slovena osvajalo je crnogorski prostor gotovo cio jedan vijek. Prosvetiteljsko i vjersko srpstvo koje je uznosilo

zasluge i herojstvo Crnogoraca uticalo je na njihovo nacionalno osjećanje. Siromaštvo, slaba pismenost, slavoljublje gospodara i smišljena politika srpske države proizvele su dvojnu nacionalnu svijest Crnogoraca. Početkom 20. vijeka to srpstvo je pokazalo svoje pravo lice asimilatora, srušili državu i poništio svaku crnogorsku osobenost. Tek su antifašističke snage u ratu i jugoslovenskoj socijalističkoj državi izborile crnogorsku nacionalnu, socijalnu i kulturnu emancipaciju. Latentni srpski nacionalizam je devedesetih godina političko vodstvo Srbije pretvorilo u avanturu razbijanja Jugoslavije sa ciljem stvaranja velike Srbije. Vladajuća elita Crne Gore, instalirana AB revolucijom, pridružila se tom srpskom ratnom projektu do samonegacije. Crnogorsko nacionalno dostojanstvo se održalo kao temeljna svijest i pored progona od zvanične politike koja je bila u savezu sa SPC. Crna Gora je prošla mučno razdoblje osvešćenja i put od "srpskog sreza" do suverene države. Kad je napuštena svetosavska ideologija i jeftina parola "dva oka u glavi" izabran je građanski put obnove crnogorske nacionalne samosvijesti i međunarodne harmonizacije. To je rezultiralo povratkom državne samostalnosti na referendumu 2006. godine.

Ignorisanje pouka svoje prošlosti i mit o veličini ne dozvoljavaju Srbiji da nađe puteve spokojstva i saradnje sa susjedima, pa brigu o svojim sunarodnicima u državama regiona pretvara u tutorstvo i bazu za hegemonističke aspiracije. Frustrirana zbog gubitka Kosova, ta svijest ne može da se pomiri da se Crna Gora "odcepila", pa održava nadu da je to privremeno i proizvodi napetost preko SPC i prosrpskih partija u Crnoj Gori. Crnogorci

nijesu danas "cvet srpstva", već Dukljani koji, organizovani u mafijaške klanove, ugrožavaju Srbiju. Za srpsku imperijalnu svijest nije važno da li će Crna Gora biti vladikat, knjaževina, kraljevina, socijalistička republika ili građanska država, važno je da bude srpska. U tu svrhu koriste sve metode i svi vidovi psihološkog, medijskog, vjerskog i političkog pritisaka i manipulacije, a SPC u Crnoj Gori je peta kolona velikosrpskog projekta.

Ova crkva brani svetinje od Crnogorca kao da su talibani koji ruše svoje hramove i spomenike kulture. Taj narod je znao da sačuva manastire Moraču i Pivu, katedralu Svetog Tripuna, Husein pašinu džamiju za svoj ponos i kulturnu vertikalu. Taj, za nju, nepostojeći narod je izgradio veličanstveni mauzolej Njegošu na Lovćenu i pokazao da ga zna čuvati od svakog, pa i od SPC.

SPC ističe parole da Crnogorci izlažu Srbe nepravdama i da ih asimiliraju, ne mareći da to protivrječi logici da je Srba u Crnoj Gori sve više, a Crnogoraca u Srbiji drastično sve manje. Međutim, za propagandu nije važna istina, već manipulacija.

SPC u Crnoj Gori je uspjela da svojim, bez sumnje, predanim radom i uz pomoć svoje matične crkve i prosrpskih partija i najviših institucija države Srbije, sakupi imponozantan broj pristalica za večernje šetnje ulicama crnogorskih gradova. Sada to radi molebanima, litijama i javnim izjavama svojih velkodostojnika, što je u granicama demokratskih metoda izražavanja nezadovoljstva, ali zavisno od instrukcije vanjskih sponzora i domaćih saveznika, može aktivirati rušilačku energiju destabilizacije.

Okolnosti su se, ipak, promijenile, pa "vino nije pošto pride bješe". Crna Gora nije više "srpska Sparta", niti poprište "događanja naroda", a međunarodna zajednica ne gleda na Balkan kao na evropsku zabit da bi dozvolila snagama koje čekaju da se svijetla pogase kako bi nahranili svoje bolesne ambicije. Dok Crna Gora zatvara poglavlja iz agende pristupanja evropskoj civilizaciji, SPC otvara poglavlja Načertanija, odluka Podgoričke skupštine i duh Memoranduma. Srpska konzervativna misao danas ne egzistira samo u SPC, već na mnogim adresama u Srbiji i Crnoj Gori koje ne prihvataju institucije zapadne demokratije, multikulturu, ljudska i etnička prava, sekularnu državu i poštovanje drugih identiteta. Takav ratoborni nacionalizam ne može pružiti odgovore na dileme ovog vremena.

Danas Crna Gora nije više ona stara, nesigurna, bez svog programa i vizije. Ona je međunarodno priznata država, članica OUN i NATO saveza i na putu za članstvo u EU. Ona je konsolidovana država sa svojim ustavom, svojim isntitucijama, pa i represivnim aparatom, svojim ugledom u svijetu, međunarodnim skladom, na putu

da postane pravno uređena država koja znalački koristi svoje prirodne i ljudske resurse za napredak. Ovdje nije mjesto da nabrajam brojne probleme koje je donijela tranzicija i omogućila ova vlast i koji izazivaju revolt i nezadovoljstvo velikog broja građana, jer se nadam da će proces stasavanja instituta demokratije razriješiti većinu tih anomalija, već da ukažem na potrebu jedinstva građana kojima je Crna Gora jedina domovina. Oni su ti koji treba da sačuvaju mir i odbace mržnju i nasilje kao predušlov srećnijeg zajedničkog života.

Događaji izazvani reakcijom na Zakon o slobodi vjeroispovijesti su već viđeni scenario ispoljavanja agresivnog srpskog nacionalizma. Oni su lakmusov papir srpske političke, vjerske i medijske kulture u Srbiji i Crnoj Gori. Sve poznate beštije su u javni prostor ponovo ubacile reciklirani anticrnogorski propagandni materijal.

Srbi su toliko inficirani predrasudama o Crnoj Gori i Crnogorcima da će proći dugo vremena da i većina boljih među njima prihvati realnost da je Crna Gora država koja ima svoje istorijsko pamćenje i iskustvo, svoje interese i da su Crnogorci narod koji ima svoju prošlost, kulturu, svoju budućnost i svoj ponos.

Nadao sam se da će velikosrpski ratnički nacionalizam biti pokopan na Haškom sudu i vjerovao da će u Beogradu, kojeg volim, moderna svijest prevladati palanački duh. Prevario sam, on se povampirio. Srpski nacionalizam i populizam koji se sada obrušio na Crnu Goru je toliko retrogradan da ponižav srpsku politiku i kulturu. To je jezik atavizama koji je u prošlosti Balkan pretvarao u Marsovo polje. Vjerujem, ipak, da civilizacijski iskoraci ovoga podneblja, koje je nedavno prošlo pakao, neće dozvoliti da se užasi ponove.

Konačno Crna Gora u 21. vijeku više nije kulturno, niti ekonomski inferiorna država, niti su joj potrebni tutori. Ona je konstituisana kao građanska zajednica koja zna da štiti svoju teritoriju i svoje interese. Njena je obaveza da brani suverenost i riješi pitanja odnosa države i crkve, rukovodeći se najboljim primjerima evropske demokratije. Vlast mora da se pokaže sposobna da sprovede zakone i uvjeri građane da su joj namjere časne i pravedne. Treba joj dati vremena da sačuva mir i prijatelje. Onda će postati jasno da je povampirena četnička ideologija bijes manjine koja laje na crnogorski karavan koji se uputio u neki bolji svijet.

MARKO ŠPADIJER - Generalni sekretar Matice crnogorske (1993–2013). Pokretač i glavni urednik časopisa "Matica" koji izlazi od 2000. godine. Radio je kao glavni i odgovorni urednik revije "Ovdje" (1970–1974). Bio zamjenik, pa glavni urednik i direktor dnevnog lista "Pobjeda" (1974–1982)

JAVNO REGOVANJE DIJELA BIVŠIH ČLANOVA POKRETA ZA NEZAVISNU CRNU GORU

Dio bivših članova POKRETA ZA NEZAVISNU EVROPSKU CRNU GORU obratio se javnosti u povodu aktualnih događanja u Crnoj Gori. Tekst javnog reagovanja prenosimo u cjelini

Crna Gora je prije nepunih četrnaest godina obnovila svoju državnost i istovremeno se opredijelila da svoju sudbinu veže za evropske i evro-atlantske integracije. Ovim istorijskim i vizionarskim odlukama, potvrđenim u državotvornom Ustavu, Crna Gora je konstituisana kao građanska i demokratska politička zajednica. I danas je ovo jedini politički izbor koji našim građanima pruža sigurnost i daje šansu da stvore pravednu i pravnu državu, slobodno i socijalno uravnoteženo društvo, tržišnu i produktivnu ekonomiju. Ujedno, podsjećamo da je Pokret za nezavisnu evropsku Crnu Goru bio središte takve politike i takvih ideja.

Danas možemo samo djelimično biti zadovoljni ostvarenim rezultatima. Vlast nesumnjivo snosi odlučujuću odgovornost za ograničene domete unutrašnjih politika. Poraznija je činjenica da je alternativa vlasti opozicija pod vođstvom srpskih eparhija u Crnoj Gori. Umjesto djelovanja snažne patriotske i evro-atlantske opozicije, čime bi se obezbijedila progresivistička demokratija uz očuvanje stabilnosti i prosperiteta Crne Gore, danas je dominirajući dio opozicije utemeljen na idejama negacije Crne Gore i njenog prozapadnog puta. Međutim, najveći domet takve opozicije ostaje da bude posluga anticrnogorskih i tuđih interesa.

Parlament je usvajanjem odcnjelog Zakona o slobodi vjeroispovijesti u skladu sa modernim evropskim standardima uredio pravni položaj vjerskih zajednica. Konačno je otvoreno i pitanje uzurpacije crnogorskih crkava i manastira od strane SPC. Zato ovih dana prisustvujemo antidržavnom uličnom pohodu maskiranom u liku tzv. molebana i litija koje, bez ijednog crnogorskog državnog simbola uz snažnu propagandnu podršku od strane Srbije i uz zakulisno prisustvo Moskve, terenski organizuju velikosrpske eparhije u Crnoj Gori na čelu sa stožernim episkopom Amfilohijem.

Pritom, SPC je zaboravila da je njena anticrnogorska i

svetosavsko-nacionalistička misija predugo ignorisana. Podsjećamo da je ta ista crkva razorila drevni tumul na vrhu Rumije i nezakonito na istom mjestu postavila metalnu crkvu od razdora, baš kao što je protivpravno izgradila i krstionicu na obali mora. Istovremeno, decenijama devastira i falsifikuje pravoslavnu sakralnu i kulturnu baštinu, poput crnogorske svetinje Ostroškog manastira. I ujedno nekažnjivo djeluje izvan pravnog i poreskog poretka Crne Gore i to na način koji niti jedna država na svijetu ne bi tolerisala. Dodatno, sve te neprihvatljive aktivnosti samo potvrđuju potrebu postojanja autokefalne Crnogorske pravoslavne crkve.

Crna Gora je u postjugoslovenskom periodu izdržala znatno jače nasrtaje od aktuelne popovske historije, pa će izdržati i sadašnji velikosrpski atak. Ipak, i ovaj nasrtaj će ubrzo otići u nepovrat ali će nesumnjivo doprinijeti razobličavanju crnogorske političke scene. Vlast ima priliku da se suoči sa plodovima svog pogrešnog rada i da prepozna svoje lažne pristalice i čuteće kalkulante, dok će se opozicija jasno podijeliti na proevropsku i državotvornu manjinu i onaj dio kojim ortrački upravljaju Amfilohije i zvanični Beograd.

Zato je ovaj klero-nacionalistički pohod krupan podsticaj za reanimaciju progresivnih i proevropskih političkih i društvenih ideja na kojima je obnovljena naša država. Ovo je prilika za regenerisanje i reformisanje državotvornih političkih snaga, uz odbacivanje loših politika i diskreditovanih kadrova. Jačanje proevropske, građanske i multietničke politike treba da bude potvrđeno na predstojećim izborima gdje velikosrpske stranke treba odlučno poraziti i istovremeno SPC dovesti "k poznaju prava". To je zaloga evropske budućnosti Crne Gore i snažan doprinos pobjedi miroljubive, građanske i demokratske politike na Balkanu.

Reagovanje su podržali slijedeći bivši članovi Pokreta:

Članovi izvršnog tijela Pokreta: Branko Lukovac, Rade Bojović, Branko Baletić, Nebojša Vučinić, Milan Marković, Šerbo Rastoder, Marko Špadijer, Darko Šuković.

Opštinski koordinatori Pokreta: Špiro Niković, Ferid Šarkinović, Veselin Popović, Muhamed Spuža, Zdenka Grbavčević, Dušan Simonović, Vlastimir Perović, Milan Obradović, Vuk Roćen, Svetozar Cerović, Marijan Mašo Miljić.

Članovi Savjeta Pokreta: Novak Adžić, Branko Banjević, Čedomir Bogičević, Miodrag-Bole Bošković, Petar Bokan, Jevrem Brković, Nebojša Burzanović, Milovan Đuričković, Zuvdija Hodžić, Ratko Ivanović, Milorad Jovanović, Anđe Kapičić, Petar Kapisoda, Novak Kilibarda, Avdul Kurpejović, Niko Martinović, Radovan Martinović, Ana Mišurović, Jakov Mrvaljević, Milan Mrvaljević, Andrej Nikolaidis, Dimitrije Popović, Vukić Pulević, Radovan Radonjić, Sreten Radonjić, Branislav Radulović, Stevan Radunović, Rajko Todorović, Branko Vojičić, Đuro Vučinić, Stevo Vučinić, Ilija Vujošević, Miodrag Vuković.

NA CETINJE NEMA ŠETNJE

Izvor: Portal Pobjeda.me

Mi, građani Cetinja, zakleti slobodi i duhu grada koji je iznova skovao ovu zemlju i vjerni duhu koji pet vjekova njeguje, učeni i podizani da čuvamo drugoga od sebe i želimo drugome što i sebi, ne libeći se ni trena da čuvamo i Cetinje i sebe od drugoga, nećemo dati nikome ni da trči, ni da gazi, ni da šteta preko vjekova slobode koje sam nije imao i za kojima žudi i koje bi da ukrade.

Ovo je saopštila neimenovana grupa građana Cetinja povodom najava Mitropolije crnogorsko - primorske da će se u Prijestonici u četvrtak održati litija u znak protesta protiv Zakona o slobodi vjeroispovijesti. U saopštenju se navodi:

Riješeni smo da, poštujući sve i svakoga, ne damo da u ime Opštecrnogorskog zbora, na kojem smo sebi birali i Prvosveštenike i gospodare, u ime Božićnih ustanika za Pravo, Cast i Slobodu Crne Gore iz 1919, bez kojih ne bi bilo njenoga vaskrsa., u ime onih trinaestojulskih iz '41. i onih 5.000 pušaka koje je dalo narodnooslobodilačkoj vojsci, da bi iznova rodilo Crnu Goru, zbog onih 50 heroja, koje ni dje drugo do ovdje ni ona Jugoslavija nije imala,

u ime tradicije koju su nam ostavile i zavještale u ovu zemlju uzidane dinastije, u ime svega što su nam preci u slavu Božju i Crne Gore, svojim znojem, mukom i snagom zidali i podizali i svojoj Crnoj Gori na upravljajnje dali, u ime Skupštine u kojoj su sjedjeli i crnogorski Vladika i crnogorski muftija i njen Nadbiskup barski i da ne damo vuku u jagnjećoj koži da se šetnjom po Prijestonici pere za svojih krvavih i grešnih 30 godina diljem njihovom krivicom umorene Jugoslavije tokom kojih je ovaj Grad bio što je morao biti i što mu je tradicija i istorija nalagala da bude i jeste.

Ne damo ko čist nije prošao kroz ove tri decenije, kao što Prijestonica jeste, nek po njemu i na račun njega, i njegova i našega obraza, po njemu ne šteta ni danas, kao što njegovi građani, do u vječnost Crne Gore, i mogu i hoće. Jer mi za svoj krst nismo i nećemo roniti, već smo ga davno, i opet bi zatreba li, taj isti, svoj krst, na Golgotu iznijeli... Dalje ruke i vaše kame od Cetinja, do koga je svakome dobro namjernome ura, i u koje takvi i sa takvim namjerama, u šta god prurušeni, nijeste dobrodošli i ne možete nikad - navodi se u saopštenju grupe građana.

KOPRENA KROZ KOJU SE ODSLIKAVA ŽIVOT I NAKON ŽIVOTA

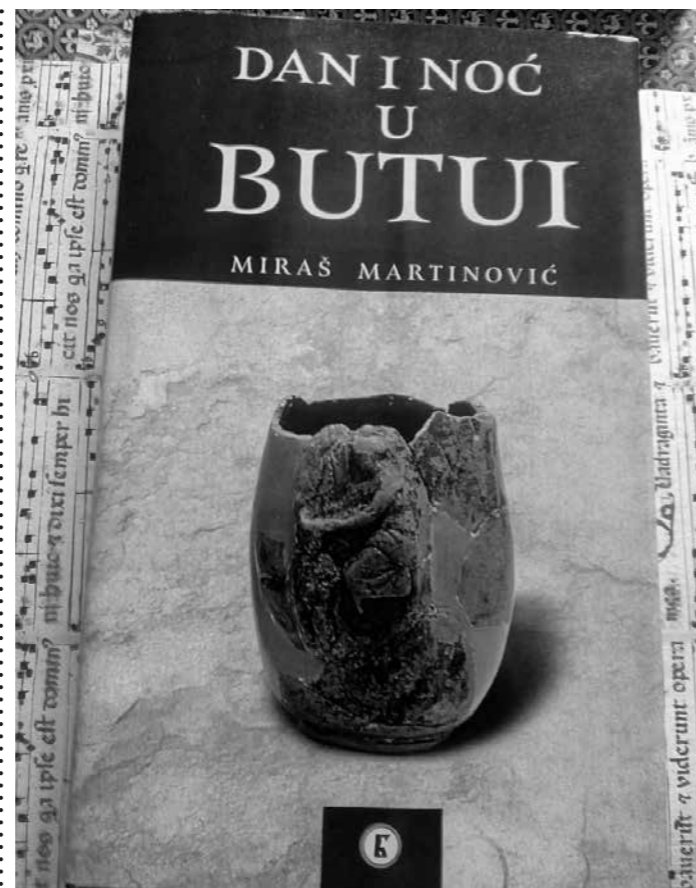
Tekst: Zorica Joksimović

Krajem prošle godine promovirana je nova knjiga poezije Miraša Martinovića "Dan i noć u Butui", čiji je izdavač Narodna biblioteka Budve

Antički gradovi su, ističe autor Miraš Martinović, oduvijek bili njegova opsesija, a Butua je za njega odavno postala važan topos, kroz koji se na najbolji način oslikava njegova poetika. Pjesnik se pita kako prići jednom gradu ili ostacima grada, urbaniteta koji potiče iz doba antike, iz najstarijih vremena, pretpostavlja se da u temeljima Budve stoje ilirski temelji: "Kako odgonetnutu zagonetku grad, kako mu dati život? Kako ući do njegovog mitsko bića, u ono njegovo mitsko najstarije, u legendu koja ga čuva. Kako otvoriti legendu? ... Čime otvoriti njegove kapije, čime otvoriti kapije vremena? Kako proći kroz vrijeme, tu nikada odgonetnutu zagonetku koja vam se smiješi. A osjećate da treba to da učinite, da vas nešto neodoljivo mami, to je onaj stvaralački impuls, koji kada se javi, morate slijediti. Tako sam i ja zastao pred svim tim pitanjima. I nijesam dugo čekao. Javila mi se ideja, u ruševina vjekova, pronašao sam ključ, mjesto odakle krenuti, put kojim treba ići."

Budvanska helenistička i rimska nekropola otkrivena je 1938. godine i tada su pronađene brojne dragocjenosti, čak je po sedamdeset eksponata naleženo u nekim grobovima, što svjedoči da je Budva u neko vrijeme cvatjuće, a to su II – III vijek nove ere živjela urbanim životom, a njeni stanovnici sa visokim standardom – ističe Martinović:

"Prepisivao sam imena sa stela, sačuvana u Muzeju i u knjigama, imena ljudi koji su nekada bili stanovnici ovog grada, koji su šetali njegovom rivom, divili se zvijezdama, prolječna predvečerja, sve ono što mi se nametalo.... I šta sam tražio u ovim imenima, u njihovim, na ovim natpisima, u ovim kamenim likovima? Tražio sam sudbine, ono što se ponavlja, što je uvijek svojstveno i moguće čovjeku. Tažio sam sudbine. Kroz njih sam oživljavao Butuu... Idući uz pomoć artefakata koje sam pominjao i drugih koji i danas postoje, kao važnim znakovima na putu i pored puta, silazio sam u

prapostojanje grada, u ono mitsko, u legendu koja spava u njegovim temeljima... U legendu o Kadmu i Haromiji, kao osnivačima grada... Silazeći kroz vjekove, kroz izumrle narode, spustio sam se do samog bića grada, do legende o njegovom osnivanju, tog temeljaca koji drži veliku imaginarnu građevinu zvanu Butua."

Za pjesnika Miraša Martinovića ovo je Grad knjiga ili knjiga – grad u čiju je dubinu i davninu silazeći tragao za poezijom i našao poeziju.

U nastavku prenosimo u cjelosti esej autorice pogovora, profesorice Zorice Joksimović:

Obraćam se "putokazima i suncokazima", riječima davno izgovorenim, neiskazanim u svojoj samobitnosti, skrivenim u kamenu drevnom; onima što danonoćno čuvaju duh nastajanja i nestajanja, čuvaju "mitologiju grada", njegovih legendi, kapija, ulica.. Obraćam se i vama nenapisanim, u vatri izgorjelim, u kamenu

neuklesanim, u pjesmu zavještanim da "pjevaju himnu gradu"... Vama tek rođenim iz pera tvorca, pera pjesnikova. Vama što živite jezikom nesvakodnevnog govorne komunikacije.

Besmrtnice, tu ste, gdje se čuje kako živo pulsira bilo Grada!

Slušam riječi govornika i zadivljujući izraz pjesnika, te čiste tvorevine postojanja. One što, kao slike iskazuju dosta, a kao muzika ili riječ, još više - iskazuju sve. Gledam ovo poetikorječije kao koprenu kroz koju se vidno, odslikava život i nakon života, gdje neimar riječi zida grad od slova, i verse; da priča i traje.

/Silazim/ /Do jezika/ Naroda koga nema/ Njega oživjeti/ Njime govoriti/ (Silazak II).

Pjesnici žive vlastite snove, okopavaju zemlju svoga trajanja, sade riječi kao zrna, koja, ako posiju "na plodno mjesto, daće ploda". Oživljavaju u temeljima grada "zazidani duh" i kad grada nije.

"Dan i noć u Butui" Miraša Martinovića je djelo koje na najneposredniji način svjedoči o poimanju riječi, kao poruke "u kamen uklesane", besjede o životu Riječi, rođene da živi. One što priča kad bogovi začute, a pjesnici u njihovo ime zборе. Ovo pjesnikovo hodočašće, je nadosjetilno i prekosvijetno putovanje kroz vrijeme od prije dvije i po hiljade godina, kako bi se ostvarila komunikaciju sa duhom Budve. To je onaj put spoznaje od fizičkog ka metafizičkom, ono što ostane kad sve prođe, kada se čuje govor kamena i glas iz dubina njegovih...

"U temelje je/Uzdao sebe/I kada ne bude grada/Moj duh će biti tu".../ (Kraljev duh) To je ono putovanje milenijumima unazad, iskazano pjesnikovom potrebom da riječju stvori "imaginarnu biografiju" grada Budve. Pri tom se iz laboratorije njegovog stvaralačkog bića rađa umjetnička transmisija i u tom smislu ove lirske iskaze uzimamo kao palimpsest. Iščitavajući zapise sa pergamenta jednog vremena, Martinović, sloj arheopskog, naslijeđenog, prekriva drugim, poetskim, iz kojeg prosijava prethodni. Sazidavši Grad nanovo "od sna i imaginacije", on oblikuje "svoje, i lice grada", vjerujući u njegovu postojanost; jer, što je čvršće i postojanije od riječi?!

Čini se da su sagovornici ovog razgovora, namjerno preuzeli funkciju i pažljivih slušalaca, afirmatora duha jednog vremena zatočenog u kamenu koji snagu čuva u svojoj pravoj značenjskoj suštini "metafizike grada". Utoliko nam se čini da su voditelji, razgovore koncipirali na osnovi pitanja: "Gdje je vrijeme? Gdje

dani? Godine? Memorija grada?"

Ova pitanja, iako se do njih dolazi zaobilaznim putem, i autoru, i čitaocima, služi kao fundamentalno pjesničko-filosofsko pitanje bitka i svijesti o njemu u odnosu na vrijeme. /"Što napisah uzeh/ iz memorije Butue/ ona se sjeća svega/ ona se sjeća sebe/ (Memorija).

Martinovićevu misaonu odiseju prati stručno poznavanje duhovnog konteksta artefakata koji su nekada bili dio Grada, (kao što su to ostaci glavne gradske kapije VIII – VII vijeka prije nove ere ili žrtvenik na kojem piše VINCIA PAVLINA) a sada su udomljeni u Muzeju ili nespretno "nastanjeni" u ambijentu Starog grada. "Dan i noć u Butui" je, kako pjesnik o njoj kaže, "silazak u prabiće mitskog Grada, gdje "sve stoji, i gdje ništa ne prolazi", a opet sve živi: i kneževi, ratnici, patricije, trgovci, glasovi i odjeci, imena i oblića...., u čijoj metafizici su riječi i snovi njegovih stanovnika.

To što dobrim dijelom njegov pjesnički glas čini još glasnijim i jeste upravo ta svijest da se duša pjesme uzdigla, da se sunce i život, kao dva pjesnička arhetipa apstraktno razvijaju i traju kao govor i negovor na istoj crti razdvajanja.

Ovo djelo će pružiti još jedan dokaz o putovanju pjesničke riječi koja otvara kapije davno prošlih vremena i razvezuje čvorišta, ne potirući pri tom svoj autentični život. Sagrađiće od riječi duh Gada, "ono što ostaje, kada sve prođe", /...ovaj od sna i riječi/ ili onaj od kamena/, a to / potvrđiće san/ i kamen/ (Klesari, str. 49)

Shvativši kamen kao "prirodnu mjeru čovjekove bitke sa životom" Martinović ispisuje svojevrstnu antropologiju umjetničkog čina vremena ispoljenu govorom "duša onih što su živjeli u gradu", kao najrječitiji govor šutnje kamena.

"Ako se iz nje izađe/ može postati pepeo/Legenda podmlađuje/ Trajanje/Ako se iz nje izađe/ Grada neće biti/ Moćni vajar/ Vrijeme/ Učiniće svoje"/ (Vrijeme str. 53)

Da Martinović nije toliko vjerovao u Riječ, njegova poezija ne bi mogla imati ovu "sažimajuću vatru" kojom je prožeta. Ne bi, u svom božanskom obliku pomirila iskonsko razdvajane epoha. Zato, "Dan i noć u Butui" čitamo kao tekst u tekstu koji će nužno živjeti - kao tekst iznad teksta, kao onaj rukavac što se u njega uliva ili što Martinović pjesmom kaže:

Riječ ne može nestati

riječ ne može propasti

život je u njoj

CIAO BAMBINA

Tekst: Lidija Vukčević

U nastavku vam donosimo fragment rukopisnog romana "Ciao Bambina" Lidije Vukčević - znanstvenice, književnice, prevoditeljice i fotografkinje. Roman je treća, završna knjiga zamišljene romaneskne trilogije o autoričinoj obitelji, nakon romana "Kiši li neprekidno nad Kotorom?" i "Zemlja kava, more tinta, nebo ružmarin".

Ciao, bambina

Ne ja nego ti ćeš odsad

Govoriti ove stihove, jer

Ti ćeš pjevati na moja usta

Puna tišine lake verse

O stvarima bitnim i uzaludnim

Zrcalu, kristalu, muranskom staklu

Uopće predmetima lijepim i izlišnim

Starinski će ormar zacviljeti umjesto mene

Tužaljku za tvojim mekim dodirima a

Ti ćeš me kao uvijek oslovljavati s

Ciao, bambina dok ću sjedeći kao ti

Na početku onoga rata u La porte de la maison

Paternelle zagledati u brijestove i lastavice

Smanjivati kutije šibica u snopiće i izvikivati

Quattro un lek, fiammiferi, signori prendete

Lica brončanog i s kosom u pletenicama

Neki će sentimentalni vojak dati dvostruko

Za svežanj i otrijeti suze

Jer već bridi sjeverac već podiže otpalo lišće

Uskoro će i kiša, mračni se dan, zgrabio te nebesnik

Proklet da je, izletje ti duša, odleprša kao grlica u nebo

■ 32 Crnogorski glasnik

Misleći o tome je li bolje umotati glavni lik u Ja ili Ona, sjeti se prizora otvorenih vratiju, načina da ostavi roman otvorenim. I prenese, bez uljepšavanja ili skraćivanja dva ljubavna pisma. Na ulazna i na izlazna vrata romana, male porodične kuće. Tako dvaput škljocnu u ključaonici, s ulične i s avlijske strane, na ulaznoj porti i izlaznim vratnicama.

Knjiga će se baš tako zvati. Knjiga koju započinje kod Milene na Trgu republike. U kojem gradu, znaš li čitatelju? I koja će oko svakog mjesta, svakog toponima, krononima, akronima, okupljati neku makar minijaturnu fabularnu sliku. Sliku, skicu, kroki. Kako ih je sačuvalo nepouzdan pamćenje pripovjedačice.

Znaš li o čemu govorim, o kakvim čuvstvima? Što me prožima? Kako se uopće može osjećati čovjek koji nakon pedeset godina vraća na mjesto gdje je počeo odrastati? Doslovce, kao kamen, *in situ*. Ima li tu nečega neprirodnijeg, nečega što se više protivi logici bivanja i postojanja u takvoj gesti od ovog, vratiti se na početke, na izvore? Biti bačen iznova?

Bi li to moglo značiti i započeti ponovo odrastati ili nastaviti gibanje, lutanje putanjom sudbine? Ili znači potrebu da se ispravi ono što je propušteno ili zagubljeno u nejasnom luku vremena? Koje se i ne može sagledati u svojoj bespreglednoj sveukupnosti. Koliko događaja prođe u jednom ljudskom životu za pola vijeka?

Ne znaš to čitatelju. Kao što ni ja ne znam koja ovo pokušavam ispričati, uobličiti ili makar ispovijediti u dostojnu formu.

Htjela sam da se moja nevolja izlije iz mene kao voda iz kabla ili da oteče kako ističe kišnica u olucima, kao što se otrov izlijeva ili kako se prepun vrč prosipa na oblino površinske napetosti. Jesam li spremna na takav zadatak, jesam li ga dostojna? Ili mu se samo suprotstavljam nesigurnom rukom i nepouzdanom sviješću, umorna od nevolja i zasićena sjenama?

Moram položiti račun samoj sebi za ono što se dogodilo, za ono što se nije dogodilo i možda za ono što se nije ni moglo dogoditi? Imam li pouzdane svjedoke? Jasnije i

vjerodostojnije od nemirna srca i lomnoga duha? Imam li ikoga tko je svjedok ili sudionik zbivanjima koje bih pisanjem htjela pokrenuti ili oživjeti? Imam li ikoga živog tko bi se mogao suprotstaviti svojom vizijom viđenog? Ili su samo bljeskovita i razlomljena sjećanja dovoljna za slabi potporanj, sipak kao pijesak što mi se prosipa tkanicom memorije?

Reci mi nemirno i nepostojano srce, što se to zbilo da sam ponovo na izvoru svojeg labirinta, vraćena na početak nakon godina trapanja i lutanja? Mislila sam da viđeni i proživljeni svijet posvojen i moj, postaje prisn i intiman.

Poslije odlaska Bambine sve mi je okruženje tamom zalivena ćelija monahinje. I gdje je nestao svemir koji mi se ukazivao svakim buđenjem i svakim svitanjem ili se nazirao u dubini sutona? Što smo ih nastanjivale i prebivale, obitavajući zajedno u vremenima i nevremenu.

Jesam li ja razlomila svoj duh kao slavski kolač ili kristalno zrcalo, dragi i besprimjerni Bože, kojem nisam spoznala nijedan zakon? Misleći oholo da sam ih pisanjem i ispunila ili nadmašila. Ne, neću ti se miješati u zanat, premudri Tvorče, nisam ja od toga kova. Ne bih znala ni propovijedati ni ispovijediti jednostavnije duše a ne one filigranskoga duha. Nije me pisanje ispunilo srećom ni spokojstvom kako se može činiti nekome tko nepristrasno i iz daljine promatra život i priključenija jedne svećenice jezika kakva postajem. Jesam li počela uzmicati pred ljudima u strahu da mi se ne prospe i ono malo milosti što mi je ostalo za njih? Ili ću svoje meditacije uputiti neznanom čitatelju, tebi, koji me osporavaš ili mi šapćeš na uho jednostavna rješenja, solucije za mnoge dvojbe, literarne i životne, dajući mi do znanja da nisam sama i da se neću udaljiti od svojih strepnji, od svojih tajni, od svojih opsesija. Moja je duša natruha puna, kao što mirnu površinu jezera južni vjetar napuni kasnim jesenjim lišćem, rumenilom koje poznaje zasićenja oktobra, ili je hladi injem rosulje što ju nemilice sasipaju u kovitlacima oluje nimbusi nadneseni nad obzor zavičajnosti.

Dokazuješ mi tako, nepoznati ti, moj neznanče nadnesen nad tekstem kao nad nekim nepoznatim tijelom koje tek istražuješ, koje su to nepoznate sile, koje su li mutne snage otvorile dveri moje duše da se nesputano i naizgled bezrezervno otvori ne sumnjajući nikad u dobrohotnost ljudske naravi, prirode, navika, želja. Zapažaj žilice, kapilare, tek naznake vena i meku put. Vidiš i jedan rez prostim okom i onaj drugi koji vide samo oni koji gledaju u čovjeka.

Kakva me to rasjeklina dijeli, gdje je to popustilo tkivo

da se raspoluti?

Ili mi je ona što me napustila ostavila u naslijeđe i čudesnu ljubav koja je od svakog mjesta koje je nastanjivala stvarala središte svijeta. Pa sam sad ostavljena sama s njom, nemoćna da je dam ili podijelim?

Je tvoračka snaga majke bila toliko uvjerljiva da je od slučajnih obitavališta stvarala mjesta postojanja, čineći ih svojom toplinom nezamjenjivim logom prisnosti. Je li dominantni ton koji je svemu davalo njeno zaposjedanje bića, bez potrebe da vlada, stvorilo nestvarnu iluziju bliskosti u svakom susretu koji sam mogla ili dopustila sebi zvati istinskim, kad i nije bio presudan?

Ne znam odgovore ovim pitanjima, kao što i ne znam zašto je potreba za darivanjem u svakom trenutku sveg svojeg bića bila jedino ispunjenje sreće mojoj Bambini. Sjećam se detalja, dragocjenih krhotina naših života.

Jedan se otvori naglo, nalik zagubljenom predmetu.

Džan-Mahala

Silinom je vlak ušao na kolodvor. Dan je izdisao. U dubini bulevara na oknima novih zdanja odbijao se žarki bljesak zalaska. Krstinja siđe s moderne željeznice. I skrenu pored starog zatvora. Djelovao je sablasno. Ostala su nakon savezničkih bombardiranja samo dva siva vanjska zida. I osmatračnica.

Koliko je puta njena majka prošla tim putem vraćajući se kući? U jesen '41. Noseći hranu Savičinom sinu. Sve bi pretresli talijanski stražari. Jednom je neki od njih razjaren prelomio hljeb. Mala Vasilisa pomisli:

-Traži li dinar kao u uskršnom hljebu ili poruke organizovanih drugova.

-Vatene, vatene piccolina...

Nije smjela ostati duže od minute.

Uspjela je izvaditi u kecelju ušiveni papiri. Na njemu je pisalo ćirilicom zdesna nalijevo: Pred svitanje te vode na strijeljanje. *Veza* će pucati mimo tebe. Padaj kao mrtav. Preuzima te drug.

Boško je bio pilot u avijaciji. Organizirani, predratni komunist. Znao je kodažu. I osjećao koji je od talijanskih vojnika riskirao da bude izveden pred prijeki sud. Proguta smotuljak, zahvali kimanjem glave maloj Vasilisi i ogrnu mantil. Okrenu se i ode bez pozdrava.

Onaj na osmatračnici zatvora prepozna djevojčicu s pletenicama. Uzvikivala je svakog poslijepodneva s praga kuće blizu Vojnoga stana:

-Fiammiferi, quattro un lek, fiammiferi!

Krstinja požuri preko Džana i prijeđe Ribnicu kod starog turskog kupatila. Drevni most iz osmanlijskih vremena nalik ždrijebetu nadnosio se nad srebrnkastom vodom.

Neka mlada žena lica zakrivenog crvenom feredžom išla joj je u susret. Zapazi Krstinja kako je gleda drsko. Smeta li joj moj dugi šal ili nošnja što nalikuju njenoj? Posla joj brzometnu misao:

-Nisam islamofob. Vidiš da se nosim slično vama. No, što će tebi zar? U ovakav nevakat.

Ova, kojoj su sjale tamne mačkaste oči iza proreza načas ih obori. I ponovo uzdigne pogled. Sad je s njih, kao na ivici noža, bridjela neuzvratarena riječ.

Krstinja pomisli koliko će godina morati proći, možda manje od pola vijeka, da sve u Mahali ponovo postane *pusto tursko*... Ionako se izoštrila da zapazi bitno u sporrednome bivajući i sama strana među svojima. Sine joj da su jedino na Draču i Džanu ostali starinski ćirilčki natpisi ulica, mahom narodnih heroja. Ali nijedna nije nosila ime hrabrog pilota Boška Martinovića.

Jutra koje je uslijedilo nakon večernje poruke što ju je ponijela djevojčica iz komšiluka, pročulo se Mirkovom varoši da su strijeljali dugim rafalom na Ribničkim vrelima sve organizirane drugove, pa i pilota Boška... Kad je to saznala, njegova majka Savica prekrila je glavu crnom velom. Nikad nije skinula crninu. Snaha Slovenka, u partizanima, bila je u bremenu. Djevojčici koja se rodila nakon nekoliko mjeseci dali su ime Boška.

Mala Vasilisa se nakon tog strašnog događaja povukla u sebe. Užasnuta, mislila da je njen dolazak u zatvor donio nesreću zarobljenom pilotu. Uzalud ju je majka razuvjeravala. Na sreću, u njihovu je kuću dolazio liječnik, dalji rođak. Jedan od prvih, praški student. Uputio je majku i oca kako da pomognu Vasilisi. Puno pažnje, i zasad, avlijskog zaklona. Ubrzo je i završila nastavna godina. Ferije je provela u seoskoj kući očeva imanja, u zelenilu. Pored potoka koji je prolazio pored kuće cvao je behar. I naziralo se prvo voće. *Primizie*, sjeti se Vaslisa, završena učenica drugog razreda gimnazije. Imali su u gradu u žici i nastavu italijanskog jezika i književnosti. Predavala je Lijina mama, i sama Italijanka iz Monfalconea.

Uzela je bogatog advokata koji ju je nakon rata poveo u svoju zemlju. U Mahali su bili, takoreći, prve komšije s Nikolajevom brojnom *fameljom*.

Što sve nije našla Krstinja u koverti koju joj je predala Vasilisina najmlađa sestra nakon Majčine smrti? Koliko dragocjenih porodičnih dokumenata ispisanih djedovom kaligrafijom. Tapiju o kupovini kuće 1936. godine,

žalbu Narodnom odboru nakon nacionalizacije dijela kuće što ju je na četiri lista papira pisaćim strojem bio prepisao djedov rođak...Što bi dala Vasilisa koja je tek bila ispustila dušu u svojoj zadnjoj izgnaničkoj godini da može vidjeti te listine, taj stil, tu u strogi jezik prava komprimiranu familijarnu poemu?

Krstinja je znala da je čeka mala arhivska zbirka. Nalikovala je nekoj neobičnoj kompoziciji koju je trebalo povezati, sklopiti, dotjerati i pokrenuti. Uz te stavke, bili su joj najvredniji one koje je istančanim umijećem i nekom dotad Krstinji nepoznatom izmjenom živosti i slabosti, pripovijedala majka, zadnjih godina njihova stranstvovanja.

Tijesne ulice su se u Džanu spuštale prema rijekama a svi mostovi nad njima vodili su u Mahalu.

Klupko mraka rasplelo se na nebu u tamnoplavu noć. Mladi je mjesec lebdio nalik žutom balonu obješenom u visinama. Naslućivala je Krstinja da se vrijeme sabire prema jeseni. Kad je opazila prve šipkove kupila je nekoliko rumenih kugli. I snimila ih fotoaparatom iz obzira prema onome što nejednako zovemo treptanjem simbola.

-Kako Mahala, reče Petrana, sad najstarija među Vasilisnim sestrama, kad nije bilo naseljeno dalje od kraja Hercegovачke.

-Valjda je naziv iz turskog zemana i njihova urbanističkog ustroja.

Razumijevajući Krstinjinu aluziju, njena se tetka nasmija jedva vidljivo, uz zadnje riječi.

- Oni i urbanizam? Svaka im je ulica uska da ni natovarena mazga ne može proći, krivudaju bez simetrije, a kad im zasmeta nešto zatvore je i pretvore u ćorsokak. Znam to ja dobro. Živjeli smo kad sam se udala u Staru varoš. Bili smo im kumovi na vjenčanja. I jeli s avlijske trpeze pilav rukama.

-Znam, pričao mi je tetak puno puta. A i vi ste svaka tamnolute. Kao Indijke. Ne biste prošle za bule koje ne izlaze na sunce. Jes, da se vratim na naslov knjige. I zadnji sam se čas predomislila. *Džan-mahala* je mnogo zvučnije.

-I još orijentalnije zvuči. Liči na onaj indijski spomenik. Svako će se toga prvo sjetiti.

-Neka se i sjeti vala, ne znači mi to ništa. Ionako te nove dinastije ne gledaju ništa drugo do turske ili španske serije. A čitanje im počinje i završava s umrlicama.

Petrana podiže obrve u znak čuđenja i skupi usne kao da će tog časa prasnuti. U bijes ili smijeh, svejedno.

ZAPISANO JE

Tekst: Branko Borilović; Prilog pripremio: Vesko Pejović

Poštovani čitaoci, prenosimo vam tekst pod naslovom ZAPISANO JE (1), koji je pripremio Branko Borilović, a objavila Matica crnogorka u svom časopisu za društvena pitanja, nauku i kulturu broj 79

Radeći preko četrdeset godina u jednoj od najznačajnijih crnogorskih institucija kulture, Nacionalnoj biblioteci Crne Gore "Đurđe Crnojević", koju mnogi s pravom nazivaju "crnogorski hram knjige", imao sam privilegiju da istražujem to veliko kulturno blago naše države. Pregledao sam značajan dio tog fonda i detaljno iščitavao za potrebe projekata na kojima sam radio.

Listajući bogatu građu, nailazio sam na opise Crne Gore i Crnogoraca i interesantne tekstove koji su manje poznati široj čitalačkoj javnosti. Tako sam sakupio preko dvije hiljade zapisa iz svih oblasti društvenog života Crne Gore od najstarijih vremena do XX vijeka. Ove crtice kriju mnoge podatke koji su u našoj historiografiji prolazili nezapaženo, a koji ponekad slikovitije govore o prošlosti crnogorskog društva od onih koji su poznati.

Obimnu građu sam sistematizovao po oblastima i priredio za publikovanje (jedan dio o vojsci Crne Gore je već objavljen).

Prikupljen je jedan broj jedinica o Crnogorskoj pravoslavnoj crkvi, kao i manji broj primjera vjerskog sklada i suživota svih koji egzistiraju na ovim prostorima.

Međuvjersko i međuljudsko poštovanje možemo zavrijediti samo ukoliko poštujemo prava drugih, odnosno pravo na različito mišljenje i uvjerenje kao tekovinu civilizovanog svijeta.

Tolerantnost i razumijevanje su osnova i pokretač napretka svakog društva, pa i crnogorskog, naročito u ovom vremenu kada često zaboravljamo da zavirimo u našu prošlost koja nas, na sreću, može učiti lijepim primjerima suživota različitih vjera i kultura na ovoj balkanskoj vjetrometini.

Koncepcija rada je zamišljena u vidu naizgled jednostavnih pitanja: *Da li znate?*, a koja u sebi sadrže jasne i zanimljive odgovore. Korišćena je uglavnom

istorijska literatura i autentični izvori sa prostora Crne Gore, bivše Jugoslavije, a u manjoj mjeri i Evrope, bez davanja ocjena i komentara.

1. Da se 324. godine u Duklji javlja mitropolit Basus. On je najvjerovatnije imenovan za mitropolita u Diokleji nakon Prvog Vaseljenskog sabora u Nikeji 325. godine. Iako je bio ugledan sveštenik, nije proglašen "za sveca", a "Duklja je izgubila vikarijalnog sjedišta na Ilirikumu".

Monumenta montenegrina, knj. 1, tom 2, Podgorica 2005, str.18–19.2.

2. Da je "po padu Žabljaka 1479. Ivan Crnojević izbjegao u Italiju i tu našavši se jednom u Loretskoj crkvi sv. Bogorodice ostavljen od svih i bez ikakvih nada da vidi svoju otadžbinu, zavjetovao se Bogorodici, da će joj, ako mu pomogne, da se vrati u otadžbinu, podići crkvu u svojoj zemlji".

Popović, Jevsevije: *Opća crkvena istorija sa crkvenostatističkim dodatkom*, Sremski Karlovci, 1912, str. 637.

3. Da je Ivan Crnojević Cetinjski manastir gradio prema crkvi u Loretu "u kojoj se zavjetovao da će Bogorodici ograditi sličnu crkvu kad se povrati u Crnu Goru". Opisan je manastir i njegove prostorije. Kaže se da je na "desnoj strani bila dispensa, pa sa zapadne strane pet ćelija za Vladiku, a ispod konjušnica, pa zatim uljanik, pa pet ćelija za kaluđere, pa konoba, pa polverijera za municiju i na čošku crkvice Sv. Petra, pa bunar i kuhinja, ispod kog teče potok koji dolazi iza manastira sa sjevera."

Lovčenski odjek, Cetinje, br. 2–3, 1925, str. 117.

4. Da je Ivan-Beg Crnojević priložio "sve darove-kmetije, zemlje, vinograde, vodenice, prihode od carina, soli, ribe crkvi Svete Gospe na Cetinju pod teškim prokletstvom, da ništa darovno ne smije otuđiti onaj koji bude upravljao Crnom Gorom, bio to njegov sin ili unuk, ili neko iz drugog naroda i od drugog jezika." Kaže da je sve to priložio u dogovoru sa preosvećenim Mitropolitom Zetskim kir Visarionom, episkopom kir Vavilom i cijelom manastirskom bratijom. *Cetinje*

i Crna Gora, Beograd, 1927, str. 23.

5. Da je Ivan Crnojević ostavio u amanet da "manastir prima na hranu svakog Crnogorca, kojim bi poslom svojim ili državnim došao na Cetinje." Pošto se dešavalo da u manastiru nije bilo mjesta za sve, Crnogorci su slati na Bjeloše, Očiniće i Ugnje na prenočište. Zbog toga je taj dio Cetinja dobio ime "Konak", a njeni stanovnici "Konadžije."

Zetski glasnik: Imovina Cetinjskog manastira, Cetinje, 1936, str. 2

6. Da je Ivan Beg "zavještao jedan komad zemlje pred crkvom Svete Gospe (Santa Veneranda), za Kipurije" (današnji Ćipur; grčka riječ koja znači vrt, prim BB). Pouzdano se zna da je taj komad zemlje obrađivan i "po vrsti proizvodnje dobio ime možda od nekog grčkog kaluđera koji je u tom manastiru sa drugima živio..."

Cetinje i Crna Gora, Beograd, 1927, str. 20–21.

7. Da je Crnogorska crkva Ustavom iz 1905. godine "proglašena autokefalnom – nezavisnom u odnosu na druge crkve, ali je u dogmi činila jedinstvo sa drugim pravoslavnim crkvama". Tako je crkva postala državna, a njeni sveštenici državni činovnici. (Na kraju ovog poglavlja autor zaključuje da se dio crnogorskog naroda prepoznaje kao dio srpskog naroda, te je po tome i pravoslavna crkva u Crnoj Gori bila srpska, prim. B. B)

Rakočević, Novica, *Vrijeme knjaza i kralja Nikole 1878–1918*, Beograd, 2006, str. 131.

8. Da u opisu Crne Gore Jovana Balevića stoji: "U Crnu Goru vlada arhiepiskop, koji svoju rezidenciju ima na Cetinje, i nalazi se u velikome poštovanju kod naroda crnogorskog": Mitropolit crnogorski Vasilije Petrović Njegoš ili *Istorija Crne Gore od 1750–1766*. Napisao Marko Dragović, Cetinje 1881, str. 124.

9. Da je u Šestanima postojala crkva u kojoj je "naizmjenično od davnina vršeno Bogoslužje katoličkog i pravoslavnog klera".

10. Da je Nikodim Milaš u svojoj knjizi *Pravoslavno crkveno pravo* (Zadar 1890, str. 132), objavio podatak iz kojeg se vidi da je Crnogorska crkva zavedena pod br. 9, a srpska pod brojem 14 (Katalog Carigradske patrijaršije). Takođe je na str. 287–288, objavljen podatak da je Cetinjsku mitropoliju priznala Carigradska patrijaršija.

Milaš, Nikodim, *Pravoslavno crkveno pravo*, Zadar, 1890, str. 132, 297–298.

11. Da je arhimandrit manastira ostroškog Kiril Mi-

trović hirotonisan u Petrogradu. Tom prilikom pomenut je prvi put "naš Crnogorski Sinod" u Svetom sinodu ruskome. Poslije svečanosti njegovo visočanstvo car (radi se o posljednjem ruskom caru Nikolaju Aleksandroviču Romanovu, 1868–1918, prim BB) darivao je novom episkopu "sve arhijerejsko odjevanje sa mitrom i panagijom". (Zbog svega rečenog postavlja se pitanje da li bi car jedne tako moćne države darivao arhijerejsku odeždu predstavniku nepostojeće crkve, prim. bb).

Lučindan, Cetinje, Božić 2012, str. 54–55.

12. Da su poljski knez Čartoriski i njegov agent u Beogradu Frano Zah izložili plan o Balkanu. Po tom planu vjerski (pravoslavni) centar je trebalo izmjestiti, a "počast crkvenog poglavara trebalo dati crnogorskom vladici", to jest Njegošu. Ta uloga je bila dodijeljena Crnoj Gori da bi se "sami Crnogorci lakše sjedinili sa Srbijom, videći svoga vladiku na čelu zajedničke crkve...". (Čartoriski je poznat po planu koji je Ilija Garašanin pretvorio u čuveno *Načertanije*, prim. BB).

Istorijski zapisi, Cetinje, knj. IX, sv. 1, 1953, str. 81–82.

13. Da je poznati crnogorski istoričar, bibliotekar i istraživač Srpske pravoslavne crkve Ljubomir Durković-Jakšić, koji je često negirao postojanje Crnogorske pravoslavne crkve, u *Zapisima* objavio tekst pod naslovom "Crnogorska mitropolija na listi autokefalnih crkava".

Istorijski zapisi, Cetinje, knj. IX, sv. 1, 1953, str. 86–89.

14. Da Crnogorska crkva od početka 1904. godine ima I "Sinod koji se sastoji iz 2 episkopa (jedno vreme nominalno, a faktično samo iz 1 mitropolita), 2 arhimandrita, 3 protoprezvitera i jednog sinodalnog sekretara". Ovaj sinod ima ujedno pravo, da predlaže knezu (danas kralju) 3 kandidata na episkopske katedre, i ovaj onda jednog od njih imenuje. Isto tako svaka od 2 episkopije ima svoju "konzistoriju". (Autor ove knjige je J. Popović, profesor na Pravoslavnom bogoslovskom fakultetu u Černovcima, u Češkoj Republici, primj. BB). Popović, Jevsevije, *Opća crkvena istorija*, Sremski Karlovci, 1912, str. 642.

15. Kako je Maršal Marmont vidio vladiku Petra I. Za vladiku Petra kaže da je "velikouman čovjek čvrsta značaja, nosio je bijelu kamilavku, simbol najvećeg vjerskog dostojanstva njihove crkve". Na drugom mjestu za Vladiku kaže: "Ovaj Vladika, krasan čovjek snažna uma, star oko pedeset i pet godina, vladao se vrlo otmjeno i dostojanstveno".

Maršal Marmont, *Memoari*, Split, 1984, str. 27, 69.

16. Da u Enciklopediji *Britanika* iz 1995. godine,

tom 14, piše, da Crnogorska crkva nije dio Srpske crkve, vođena je svojim mitropolitima dok nijesu potpali 1920. godine pod uticaj srpske crkve. Što se tiče crnogorskog jezika, odnosno izgovora, kažu da je blizu hrvatskog.

Enciklopedija Britanika, tom 14, 1995, str. 669.

17. Da u Britanskoj enciklopediji o Crnoj Gori i crnogorskoj crkvi stoji: "Crnogorska pravoslavna crkva je autokefalna grana istočnog pravoslavlja". Godine 1884. ova crkva je i formalno odbranila svoju nezavisnost od pretenzija ruskog sinoda.

Perović, Ranko, *O crnogorskoj crkvi*, Podgorica, 2008, str. 60.

18. Da je prilikom proglašenja Crne Gore za knjaževinu i Danila Stankova Petrovića za knjaza, donešena izjava Senata u kojoj se, između ostalog, kaže: "Vladika, ili bolje episkop ili arhiepiskop Crne Gore, koji će imati ograničenu vlast nad crkvenim stvarima, biće izabran posredstvom visoke vlade, između članova svijetlog plemena Petrovića-Njegoša ili od ostalih najblagorodnijih crnogorskih porodica".

Crnogorski zakonici, knj. 1, (1796–1878), Podgorica, 1998, str. 159.

19. Da u *Glasniku pravoslavne crkve u Kraljevini Srbiji* od 15.04. 1910. godine stoji: "Srpska crkva, kao sestra i po veri i po narodnosti, deli radost Crnogorske crkve, i sa puno iskrenosti pozdravlja mitronosnova jubilara".

Zbornik radova, Cetinje, 25. 11. 2006, str. 41–43.

20. Da u *Enciklopedičeskij slovar* (Sankt Peterburg) 1903. godine stoji: "Černogorskaja crkva est samostalna

(autokefalna) čast pravoslavnoj crkvi."

Enciklopedičeskij slovar, tom XXXVIII, S-Peterburg, 1903, str. 612.

21. Da je *Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka* objavila podatak o Banu Mitrofanu, u kojem stoji da je "poslednji autokefalni arhiepiskop cetinjski i mitropolit Crne Gore, Brda i Primorja".

Narodna enciklopedija Srba-Hrvata-Slovenaca, knj. I, Zagreb, 1925, str. 113.

22. Da su crnogorski sveštenici 1900. godine, i to od 1. januara, počeli da primaju plate. Plate će im isplaćivati Ministarstvo prosvjete i crkvenih djela.

Vjesnik srpske crkve, Beograd, 1893, str. 1117

23. Da je prof. Stanoje Stanojević u Narodnoj en-

ciklopediji objavio podatak koji glasi: "Kada je 1766. godine Pečka patrijaršija ponovo ukinuta, CM (Cetinjska mitropolija, prim BB) nije podvlašćena Carigradskoj patrijaršiji kao ostali djelovi srpske crkve pod turskom vlašću, već se oslonila na rusku crkvu koja joj je priznala autokefalnost."

Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka, Zagreb, 1929, str. 923–924.

24. Da je Narodna skupština u Knjaževini Crnoj Gori donijela "Zakon o uređenju svešteničkog stanja u istoj, mnogo prije Srpske kraljevine koja se već 20 godina predomišlja da li ovo pitanje da uzme u pretres ili ne."

Vesnik srpske crkve, Beograd, 1909, str. 152.

25. Da se sedamdesetih godina XX vijeka povela živa polemika o tome je li kapela na "Lovčenu crkveni objekat ili samo Njegošev grob". Prevladalo je mišljenje da je to grob, a ne crkveni objekat.

Večernje novosti, 8. jul 1970, str. 19.

26. Da SPC nije postavljala pitanje vlasništva 1925. godine kada je kralj Aleksandar srušio staru kapelu na Lovčenu I podigao novu u slavu njegovog sina, "nasljednika Petra". Tom prilikom je štampana razglednica sa slikom novoizgrađene kapele. Na istoj je pisalo "Njegošev grob na Lovčenu" (razglednica se nalazi u feljtonu S. Đonovića, prim. BB).

Večernje novosti, 8. jul 1970, str. 19.

27. Da je po *Šematizmu pravoslavne crkve* (Cetinje 1890) Crnogorska crkva imala dvije eparhije i to: **Eparhija Crnogorska** u koju spadaju: 1. Manastiri: 1. Cetinje, hram Rođenstva Presvete Bogorodice, 2. Vranjina, 3. Kom, 4. Kosijerevo. **Eparhija Zahumsko-Rasijska** u koju spadaju sljedeći manastiri: 1. Ostrog donji, 2. Ostrog gornji, 3. Ždrebaonik, 4. Ćelija Piperska, 5. Duga, 6. Morača, 7. Dobrilovina, 8. Podmalinsko, 9. Bijela, 10. Piva, 11. Župa.

U kalendaru postoji popis i rimokatoličkih crkava kao i muhamedansko "duhovenstvo".

Grlica: kalendar sa šematizmom crnogorskim za prostu godinu 1890, Cetinje, str. 32–36, 44–45.

28. Da je Nikodim Milaš u svojoj raspravi o Sv. Vasiliju Ostroškom rekao: "U novije doba ovo učenje crkve o Sv. Vasiliju, kao poborniku pravoslavne vjere, podvrgnuto je bilo u srpskoj javnoj štampi sumnji. Kaže da su neki 'inovjernici posumnjali da je odan pravoslavlju i da se deset godina prije svoje smrti odrekao te vjere, i tako i umro?'" Upravo te insinucije su Milaša

pokrenule da se pozabavi ovim pitanjem. Zaključuje na kraju da su sve to bile prazne priče i da nijesu odgovarale istini. E(piskop) N(ikodim) Milaš: *Sveti Vasilije Ostroški* –

Razjašnjenja jednog pitanja iz svetiteljskog života, Dubrovnik, 1913, str. 5–6.

29. Da je Nikodim Milaš u svojoj knjizi o Vasiliju Ostroškom napisao posvetu Mitrofanu Banu koja glasi: "Njegovom Visokopreosveštenstvu, visokodostojnom gospodinu Mitrofanu Arhiepiskopu Cetinjskom mitropolitu crnogorske pravoslavne crkve u bratskoj u Hristu ljubavi i odanosti mjerno posvećuje pisac."

E(piskop) N(ikodim) Milaš: Sveti Vasilije Ostroški – Razjašnjenja jednog pitanja iz svetiteljskog života, Dubrovnik, 1913, str. 1.

30. Da je Đoko Slijepčević u svojoj studiji iznio podatak koji kaže da je "poslije uništenja srpske patrijaršije 1766. godine crkva u Crnoj Gori bila formalno potčinjena Carigradskoj patrijaršiji, no defakto ona tu zavisnost nije priznala, nego je od 1766. godine bila samostalna".

Slijepčević, Đoko, *Ukidanje Pečke patrijaršije 1766*, Beograd, 1939, str. 54.

31. Da se Arhiepiskopija Cetinjska i Mitropolija Crne Gore, Brda i Primorja ujedinila u jednu crkvu, a to je Srpska pravoslavna crkva.

Glasnik, Službeni list SPC, Beograd, 1(14) Jul 1920, str. 1.

32. Da se u Ustavu za Knjaževinu Crnu Goru iz 1905. godine, u članu 40 govori da je državna vjera u Crnoj Gori istočno pravoslavna. Crnogorska crkva je autokefalna. Ona ne zavisi ni od koje strane crkve, ali održava jedinstvo u dogmama s istočnopravoslavnom Vaseljenskom Crkvom. Sve ostale priznate vjeroispovijesti slobodne su u Crnoj Gori.

Ustav za Knjaževinu Crnu Goru, Cetinje, 1905, str. 12.

33. Da Autokefalna pravoslavna Mitropolija u Knjaževini Crnoj Gori... "čuva i održava jedinstvo u dogmama i u kanoničkim ustanovama sa svima drugima pravoslavnim, autokefalnim crkvama, i ovo će jedinstvo ona čuvati i održavati do vijeka".

Ustav Svetog Sinoda u Knjaževini Crnoj Gori, Cetinje, 1904, str. 3.

34. Da su "po katalogu carigradske patrijaršije, izdanom u aprilu 1855. godine, postojale sljedeće pomjesne crkve sa svojom samostalnom upravom, ili

samoupravne crkve: Carigradska, 2. Aleksandrijska, 3. Antiohijska, 4. Jerusalimska, 5. Kiparska, 6. Ruska, 7. Karlovačka, 8. Sinajska, 9. **Crnogorska**... K ovima imaju se još dodati od novijeg doba :11. Sibinjska, 12. Bugarska 13. Černovidsko-Dalmatinska, 14. Crkva u Kraljevini Srbiji...

Milaš, Nikodim, *Pravoslavno crkveno pravo*, Zadar, 1890, str. 132.

35. Da se u okviru samostalnih crkava pominje i Cetinjska Mitropolija, za koju se kaže da je "samostalnost cetinjske mitropolije priznala i carigradska patrijaršija."

Milaš, Nikodim: *Pravoslavno crkveno pravo*, Zadar, 1890, str. 297–298.

36. Da je Vladika Danilo Petrović 1715. godine išao u Rusiju "odakle se vratio povećanim avtoritetom, donevši gramatu, novca i poklona za Crnogorce i Crnogorsku crkvu, kao i pojačanu misao da radi na oslobođenju od Turaka." Mitropolitiski presto je popunio jednim duhovnikom, koji nije bio iz njegove porodice. "Uz eparhiju ili dijecezu mitropolitisku došla je 1878. godina, usled proširenja crnogorskih granica još jedna eparhija, ili dijeceza, Zahumsko-Raška dijeceza sa sjedištem episkopa u Ostrogu". Popović, Jevsevije, *Opća crkvena istorija sa crkvenostatističkim dodatkom*, Sremski Karlovci, 1912, str. 640, 642.

37. Da je "Zeta još pre formiranja države Nemanjića, Srbije, bila samostalna srpska država, čiji se vladari već u drugoj polovini XI stoleća dakle mnogo ranije nego Raški vladari, nazivaju kraljevima prvo Mihailo Vojislavljević (posle 1052), samostalnom državom postaje Zeta i pri rasulu Srpskog carstva, i pod Balšićima (1360–1421) igra vidnu ulogu na Balkanu".

Popović, Jevsevije, *Opća crkvena istorija sa crkvenostatističkim dodatkom*, Sremski Karlovci, 1912, str. 7.

38. Da "Crnogorska pravoslavna crkva broji skoro 1/4miliona (200.000) duša. U fusnoti piše: "po novijim podacima 245.000 duša, dok katolika ima 5.000, a muslimana 10.000."

Popović, Jevsevije, *Opća crkvena istorija sa crkvenostatističkim dodatkom*, Sremski Karlovci, 1912, str. 643.

39. Da je Sveti Sinod Ruski, pravoslavnu crkvu u Crnoj Gori priznao potpuno nezavisnom, kakva je do naših dana i ostala.

Popović, Jevsevije, *Opća crkvena istorija sa crkvenostatističkim dodatkom*, Sremski Karlovci, 1912.

40. Da se u istoriji Srpske crkve kaže: "Nu, kada je knez Vlastimir, otrgnuvši se ispod Blgarskoga cara,

osnovao zasebnu Srpsku županiju od Duklje do Zete, i posta nezavisan vladalac, tada je i Srpska crkva u Dukleji postala samostalna i svoja."

Ružičić, Nikanor, episkop, *Istorija Srpske crkve*, Beograd, 1895, str. 188.

41. Da o slavama u istoriji srpske crkve piše sljedeće: "Ovaj lepi pobožan običaj nema ni koja druga narodnost, pa čak nemaju ga ni naša braća Sloveni." (Slave koje slave vjernici na ovim prostorima, koliko je poznato, niko ne slavi u pravoslavnom svijetu, prim. BB).

Ružičić, Nikanor, episkop, *Istorija Srpske crkve*, Beograd, 1895, str. 188.

42. Da je Vaseljenski patrijarh Joakim IV čestitao Mitrofanu Banu jubilej 25 godina na čelu Crnogorske crkve, riječima: "Gospod neka podari bogate svoje darove Vašem preosveštenstvu, svetoj Crnogorskoj crkvi, blagovjernom gospodaru i pobožnom narodu".

Spomenica o dvadesetpetogodišnjici arhijerejske službe njegova visokopreosveštenstva mitropolita Crne Gore Mitrofana Bana, Cetinje, 1911, str. 129.

43. Da je Petrogradski mitropolit Antonije čestitao pomenuti jubilej Mitrofanu Banu. U čestitki se kaže: "...naš Isus Hristos udijeli dugi život u plodotvornoj službi Vašoj za dobro Crnogorske crkve."

Spomenica o dvadesetpetogodišnjici arhijerejske službe njegova visokopreosveštenstva mitropolita Crne Gore Mitrofana Bana, Cetinje, 1911, str. 129.

44. Da je jubilej Mitrofanu Banu čestitao i Dimitrije, arhiepiskop i mitropolit Srbije, riječima: "Čestitam Vam, dragi brate, slavlje dvadesetpetogodišnjice mnogo trudnog a plodnog rada pastirskog i arhipastirskog u dragoj nam bratskoj Crnoj Gori."

Spomenica o dvadesetpetogodišnjici arhijerejske službe njegova visokopreosveštenstva mitropolita Crne Gore Mitrofana Bana, Cetinje, 1911, str. 129.

45. Da su prilikom proglašenja zakona o uređenju svešteničkog stanja u Crnoj Gori "pokorni sveštenici Plemena Bjelopavličkog" podnijeli saopštenje, u kome se kaže: "Ova srećna ustanova za današnje i buduće sveštenstvo Crnogorsko ostaće vjekovno zlatnima slovima zapisano u povjesnici Crkve Crnogorske." Isto su poželjeli i sveštenici iz Nikšića i drugih krajeva Crne Gore.

Prosvjeta, list za crkvu i školu, sv. V, godina XI, Cetinje, 1900, str. 272–279, 321–326.

46. Da "kao što dobar otac ne čini razlike između

svoje djece, tako ni Knjaz Nikola ne pita ko je kakve vjere, nego samo je li zaslužan i sposoban."

Pedeset godina na prestolu Crne Gore 1860–1910, Cetinje, 1910, str. 115.

47. Da je "Cetinjska eparhija 1924. godine imala 89.556 duša: tri protopresvitera (cetinjski, podgorički i grahovski) i 8 namjesništava (Cetinjsko, Čevsko, Riječko, Podgoričko, Barsko, Crmničko, Velimsko i Nikšićko) sa 264 crkve i kapele, 65 parohija, i 50 sveštenika, od kojih su 3 okružna protopresvitera, 6 namesnici, i 41 parosi. Manastira ima 5 (Sv. Bogorodice Rođenstva na Cetinju, Sv. Bogorodice Rođenstva i sv. Nikole u Brčelima, sv. Bogorodice Uspenija u Dajbabe, sv. Bogorodice Rođenstva u Kosijerovu i sv. Nikole u Vranjini) sa 9 kaluđera, od kojih su 1 arhimandrit, 5 igumana, 1 jeromonah i 1 monahinja."

Stanojević, St., *Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka*, IV knjiga, S-Š, Beograd, 1929, str. 894–895.

48. Da "Cetinjska mitropolija nije podvlašćena Carigradskoj patrijaršiji, kao ostali delovi srpske crkve pod turskom vlašću, već se oslonila na rusku crkvu, koja joj je priznala autokefalnost."

Stanojević, St., *Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka*, IV knjiga, S-Š, Beograd, 1929, str. 923–924.

49. Da se u dijelu knjige N. Milaša o Sv. Vasiliju nalazi dodatak, takozvane "Listine". U njima je objavljen "Zapis u arhivu Propagande u Rimu o obraćanju u Rimokatoličku vjeru hercegovačkog mitropolita Vasilija I svetobogorodičnog trebinjskog manastira" iz 1661. godine. Takođe se nalazi i Poslanica Srpskog pravoslavnog sabora u manastiru Moračkom papi Inokentiju X kojom mu Sabor izjavljuje svoju poslušnost.

U Listinama "su objavljena još neka pisma na istu temu (kao na primjer da je sv. Vasilije kupio Veli Do u Savje Lakovića za 12 groša i po". Milaš prema ovim pismima izražava rezervu zbog čega hrišćanskim istraživačima ostavlja da utvrde istinu o ovim podacima, prim. BB).

E(piskop) N(ikodim) Milaš: Sveti Vasilije Ostroški – Razjašnjenja jednog pitanja iz svetiteljskog života, Dubrovnik, 1913, str. 77–102.

50. Da je *Vesnik srpske crkve* objavio za godinu 1910, str. 141–155, Zakon o parohijskom sveštenstvu u Crnoj Gori".

Vesnik srpske crkve za godinu 1910, str. 141–155.

51. Da je, poslije osvajanja Bara, Crnoj Gori pripao i jedan broj katolika "koji su priznati u svakom pogledu za ravnopravne, a knjaz Nikola je proglasio ne samo

ravnopravnost za svaku narodnost, nego najširu toleranciju u veri čak i za muhamedance."

Vesnik srpske crkve, Beograd, 1892, str. 1138–1139.

52. Da Sinod Crnogorske crkve "sačinjava mitropolit, oba episkopa, dva arhimandrita i tri prote sa jednim sinodskim kancelarom. Njima je dato pravo, da predlažu kralju tri kandidata na upražnjeno episkopsko ili mitropolitsko mesto."

Grujić, Radoslav, *Stara i savremena hrišćanska pravoslavna crkva*, Beograd, 1920, str. 144.

53. Da su "Crnogorci bili pobožni, ali ne nikada verski zanesenjaci.

Oni su izjednačili veru sa slobodom i narodnošću: to kod njih beše jedan pojam".

Cetinje i Crna Gora, Beograd, 1927, str. 157.

54. Da "svi vakufi muslimanski u Crnoj Gori stoje pod glavnim nadzorom muftije crnogorskih muslimana; a svaki pojedini vakuf ima svoje neposredne prokaradure (staraoce). Prema okruzima pak, u kojima se ti vakufi nalaze, nadzor vode kadije, okruženi, kao na primjer u Baru kadija Karadžević, u Ulcinju kadija Mujalić."

Dragović, Marko, *Muhamedanske zadužbine u Baru*, Zagreb, 1908, str. 1.

55. Da je "pod upravom mitropolita Petra I, crkva u Crnoj Gori postala samostalna i prećutno je priznata kao takva od sviju pravoslavnih oblasnih crkava." Sa svoje stolice crnogorski mitropolit su upravljali "duhovno i Bokom Kotorskom kao sastavnim delom Zetske mitropolije, od godine 1484. do početka XIX vijeka."

Srpska pravoslavna crkva u prošlosti i sadašnjosti, Sremski Karlovci, 1935, str. 32–33.

56. Da je *Glasnik geografskog društva* objavio podatak o Crnogorskoj crkvi, đe se kaže: "Autokefalna crkva Kraljevine Crne Gore. Do godine 1766, pod Pećkom patrijaršijom. Kasnije posvećenje u Sremskim Karlovcima, zatim u Petrogradu (1833, 1858, 1863, 1888). Eparhije: 1. Cetinje (mitropolit crnogorski I brdski), 2. Raško-Zahumski, stolica manastir Ostrog, osnovana 1878. Pod nju spadaju Brda i negdašnja hercegovačka plemena".

Glasnik geografskog društva, sv. 7–8, Beograd, 1922, str. 210. 1.

57. Da su Srbima, pošto su bili nepokoreni i dizali ustanke, Turci ukinuli Pečku patrijaršiju (1766). Srpska crkva je tada ponovo ušla u sastav Carigradske patrijaršije, osim **Crnogorskog mitropolita** i Karlovačke

mitropolije.

Episkop Danilo/Episkop Amfilohije, *Nema lepše vere od hrišćanske*, Vršac 1988, str. 82.

58. Da su Manastir Svete Trojice kod Pljevalja poštovali I muslimani. Manastir su štitili Selimovići koji su vladali Sandžakom. U njega su svraćali janičari, "otimali zlato i piće ali svetinju nijesu dirali"... "na predlog pljevaljskih muslimana Sultan je poslao 50.000 groša kao prvu pomoć kada je manastir gorio."

Glasnik etnografskog muzej u Beogradu, knj. XIV, Beograd, 1939, str. 104.

59. "Da je odbrana Ostroga 1853. godine trajala 21 dan i u njoj je učestvovalo 25 Crnogoraca, kojima je u pomoć priskočio knjaz Danilo. Manastir je odbranjen, ali u strahu da ne padne u ruke Turaka, Crnogorci su prenijeli čivot sv. Vasilija najprije u čevsko pleme, a zatim na Cetinje. Na Cetinju su "u stari manastir mošti sv. Vasilija ostali jedan mjesec dana kada je ponovo vraćen u Gornji Ostrog."

Srpski Sion: nedeljni list za crkveno-prosvetnu i autonomne potrebe Srpske pravoslavne mitropolije karlovačke, Novi Sad, br. 39, 1891, str. 636–637.

60. Da je *Vesnik Srpske crkve* objavio besjedu održanu u Mitropoliji na Cetinju, na Lučin dan 1930. godine, na "dan stogodišnjice smrti Mitropolita i gospodara Crne Gore Petra I Svetog." U besjedi se pominje i podatak iz kojeg se vidi da se "crkvena jurisdikcija Mitropolita Petra I prostirala i na Boku, dok ova nije potpala pod Austrijom". Besjedu je održao proto Ivan Kaluđerović, član Konsistorije.

Vesnik Srpske crkve, Beograd IV–V, 1931, str. 878–881.

61. Da je "knjaz i gospodar Crne Gore, ukazom od 21. maja o.g., imenovao za episkopa Zahumsko-rasijske eparhije Kirila Mitrovića, arhimandrita manastira sv. Vasilija Ostroškog."

Glasnik pravoslavne dalmatinske crkve, Zadar, br. 6, 1908, str. 90.

62. Da je *Hrišćanski vjesnik* objavio tekst o crkvi u Crnoj Gori, u kojem se kaže: "imajući u vidu tamošnje zle prilike: nas možda i neopravdano obuzima zebnja, da se okrutni državni režim, koji vlada u Crnoj Gori, nije rasprosto i na crkvu, i sveštenstvo tamošnje, što bi svakojako bilo na užtrb ljubavi I odanosti sveštenstva prema svome arhipastiru."

Hrišćanski vjesnik, Beograd, 1910, str. 382.

63. Da je 16. 12. 1910. godine mitropolijski protođa-

kon i član sv. Sinoda gospodin Filip Radičević "proslavio pedesetogodišnjicu svoje sveštenečke službe, na katedri Mitropolije crnogorske". U tekstu se pominje njegovo porijeklo, pa se kaže da je "sin ponosne Crne Gore" i da je "od roda slavnog pjesnika Branka Radičevića."

Hrišćanski vjesnik, Beograd, januar 1910, str. 54–56.

64. Da je "Savjet Petrogradske duhovne akademije izabrao za počasnog člana iste Akademije njegovo Visokopreosveštenstvo crnogorskog mitropolita, g. Mitrofana" (Bana, prim. BB).

Glasnik pravoslavne dalmatinske crkve, Zadar, mart 1905, str.48.

65. Da se u Kalendaru Srpske pravoslavne patrijaršije za 1941. godine nalazi i fotografija "Uspomena na Ujedinjenje svih srpskih crkava u jednu Srpsku Pravoslavnu Crkvu."

Kalendar Srpske pravoslavne patrijaršije, Beograd, 1914, str. 80.

66. Da je *The orthodox eastern Churches* by A. Fortescue (London 1907) objavio opsežnu knjigu o pravoslavlju. U njoj se pominje pod brojem 8 – crkva u Crnoj Gori. Pod brojem 14 navodi se crkva u Kraljevini Srbiji.

Glasnik pravoslavne dalmatinske crkve, Zadar, maj 1908, str. 77–78.

67. Da je upravljanje Crnom Gorom poslije odlaska Đurđa Crnojevića oko 1516. godine prešlo na crkvu. Na čelu Crne Gore stajali su Vladike koji su vladali njome punih 336 godina.

Srpska pravoslavna crkva u prošlosti i sadašnjosti, Sremski Karlovci, 1935, str. 32.

68. Da se Crnogorci nijesu htjeli potčinjeti turskoj vlasti po cijenu da im Sultan napravi velike ustupke. Nudio im je: "da im obnovi crkvu i manastir na Cetinju, pa čak da im podigne veće nego što su bili." Sve im to nije valjalo – Crnogorci, a naročito Katunjani nijesu se htjeli potčiniti turskoj vlasti.

Tomić, Jovan, Pohod Numan-paše Ćuprilića na Crnu Goru 1714. godine, str. 59.

69. Da vladika Vasilije u *Istoriji Crne Gore* govori o Skadarskom jezeru sljedeće: "U tom jezeru ima nekoliko ostrva, a na svakom ostrvu ima manastir koji sagrađiše zetski i crnogorski hercezi (vojvode).

Petrović, Vasilije, mitropolit, *Istorija o Crnoj Gori*, Cetinje –Titograd, 1985, str. 39.

70. Da je vladika Vasilije u svojoj *Istoriji* zapisao i ovaj podatak: "U Veneciji tada nije bilo naše grčko-pra-

voslavne crkve i Mlečici dozvoliše Ivanu Crnojeviću te je on sagrađi u ime svetoga velikomučenika Đorđa od Kapadokije, koji i do danas Grci izdržavaju, još je i dvor svoj podigao u Veneciji." Petrović, Vasilije, mitropolit, *Istorija o Crnoj Gori*, Cetinje – Titograd, 1985, str. 69.

71. Da su do proglasa ujedinjenja SHS 01. 12. 1918. Godine "srpske pomesne pravoslavne crkve" stajale ovako: 1) Sa punom autokefalnošću: a) Arhiepiskopija Beogradska i Mitropolija Srbije (5 eparhija); b) Arhiepiskopija i Mitropolija Crnogorska (3 eparhije). (Slijede popisi ostalih crkava koje zbog prostora nijesmo navodili, prim. BB).

Pravoslavno crkveno pravo, napisao Nikodim Milaš; Izmjene i dopune preveo i dodatak napisao dr Radovan N. Kazimirović, Beograd, 1926, str. 842–843.

72. Da su u *Državni kalendar Srba, Hrvata i Slovenaca* za 1921. godinu objavljeni podaci o eparhijama u Kraljevini. Tako nalazimo podatke i o Cetinjskoj eparhiji, Zahumsko-raškoj I Bokokotorskoj sa imenima svih sveštenika.

Državni kalendar Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca za godinu 1921. koja je prosta, Beograd, 1921, str. 46–49.

73. Da je dr Radovan N. Kazimirović, u knjizi *Pravoslavno crkveno pravo od Nikodima Milaša, episkopa dalmatinskog* napisao izmjene i dopune, Beograd, 1926. godine. Govoreći o sveštenim licima, njihovim pravima i platama rekao: "Tamo su,

(Crna Gora, prim. BB) čak šta više, sveštenici i kaluđeri puni državni činovnici... Crkvene ustanove u pogledu građanskih odnosa i imanja potčinjeni su zemaljskim zakonima".

Pravoslavno crkveno pravo, napisao Nikodim Milaš; Izmjene i dopune preveo i dodatak napisao dr Radovan N. Kazimirović, Beograd, 1926, str. 842.

74. Da su u selu Donji Turčini (Barska opština) katoličke svetinje čuvali mještani muslimanske vjeroispovijesti.

Milović, Željko, *Bar s druge strane ogledala*, Bar, 2009. str. 43.

75. Da je maršal Marmon razmišljao da u Dalmaciji (1810) osnuje pravoslavnu eparhiju sa sjedištem u manastiru Sv. Arhangel Mihailo na Krki, blizu Šibenika. Po toj ideji Dalmatinci ovog obreda bili su podređeni crnogorskom vladici Petru I Petroviću Njegošu... Sve to je radio ne bi li pridobio Crnogorce da se stave pod zaštitu Napoleona i Francuske. Ovaj predlog je podržao i car, ali do realizacije ovog plana nije došlo jer je

maršal Marmon napustio "ilirske provincije" februara 1811. godine.

76. Da je u *Spomeniku Srpske kraljevske akademije* objavljen i ovaj podatak: "Crnogorci su svi grčke vjere". *Spomenik SKA*, Beograd, 1898 XXI, str. 135.

77. Da su Crnogorci (Zečani), ložili badnjak isključivo od pitomog drveta šljive ili murve (dud). Pored badnjaka, obično bi se pored vrata nalazio veći naramak grančica istog drveta koje su služile da se na Badnje jutro, poslije umivanja, unesu grančice uz riječi: "Dobro jutro, čestitamo vi Badnje jutro I svako blago jutro".

Karadžić, *List za srpski narodni život, običaje i predanje*, Aleksinac, br. 8–9 (1900), str. 120.

78. Da je gospodar knjaz Nikola, prilikom pomena o gradnji Rimokatoličke crkve na Cetinju, najprije čestitao Vaskresenje Hristovo, a zatim rekao: "Još vam javljam, da sam vam dozvolio, da možete na Cetinju zidati vašu crkvu, a i ja ću vam pripomoći".

Bosansko-hercegovački istočnik, sveska IV, Sarajevo, 1896, str. 136.

79. Da i neka albanska plemena slave slavu. Osim Malisora "slave slavu još i ova plemena: Grude katolici – Gospođindan, a muhamedanci Đurđev-dan, Selčani – Petkov-dan i proljetni Nikolj-dan, Vukali i Nikči Gospođin-dan, Boge Arandelov-dan, Škrijelji Nikolj-dan 6. decembar i dr."

Oraovac, Tomo P, *Arbanaško pitanje i srpsko pravo*, Beograd, 1913, str. 20.

80. Da su se Crnogorci mirobožali riječima: "Mir božji Ristos se rodi, va istinu rodi, poklanjamo se Ristu i rožanstvu". Kada bi se dvojica sreli na putu u ove blage dane obično bi se pozdravili riječima "Ristos se rodi" (mjesto "dobro jutro", "pomoz Bog", "dobro veče"), a uslijedio bi odgovor "va istinu rodi".

Karadžić Stefanović, Vuk, *Crna Gora i Crnogorci*, Podgorica, 2017, str. 120–121.

81. Kada je vladika Petar II Petrović Njegoš sebi odredio mjesto na kojem će biti sahranjen? Bilo je to 1837. godine kada je izašao na Lovćen sa bratom Perom, Đorđijem, Stevanom Perkovijem i drugim glavarima. Uzeo je jedan kamen sa vrha Lovćena i rekao; "Draga braćo! Sa ovim kamenom postavljam temelj mojoj vječnoj kući!" – na te riječi odgovorio mu je brat Pero: "Bog s tobom Gospodaru što govoriš tako mlad, za tvoju vječnu kuću! Čemu da se na vrh ove planine kopaš kada imaš gotovu raku u Svete Gospođe na Cetinje." "Ovo je moja poslednja volja koju ste vi dužni ispuniti. I da

više o tome ne govorimo", rekao je Vladika.

Boka: veliki ilustrovani kalendar za godinu 1922, str. 58–59.

82. "Dakako, i crkva je bila faktor diskriminacije žena. Prema ženi bila je dosta surova, jer je uzimala i smatrala ženu za ništa biće od muškaraca. Tako reći, žena je od strane crkve uzimana kao majka svih ljudskih zla".

Vujačić, Vidak, *Etos Crnogorke*, Titograd, 1980, str. 232.

83. Da je ruski dvor naredio Svetom Sinodu da proglasi Petra I Petrovića Njegoša za jeretika. U *Gramati* koju su mu poslali stoji: "narod ne poučavate u vjeri i zakonu, pa još što je gore po čitave godine propustite bez službe božje. Takvo žalosno stanje, koje prijete opasnošću hristijanskoj vjeri u Crnoj Gori i Brdima, obratilo je na sebi pažnju Svetog Sinoda koji vas smatra za učitelja zla". Na *Gramatu* Crnogorci su odgovorili: "A mi narod crnogorski i brdski dobro poznajemo vas, i uvjereni smo da od onoga što vi nama obećavate ne bi za nas nikakva ni slova, ni čast ni sreća posljedovala".

Backović, Marko, *Crna Gora pri kraju devetnajestog vijeka*, Beograd, 1895, str. 59.

84. Da su stari Crnogorci današnji Vaskrs zvali Uskrs. Taj podatak može se naći u kalendaru *Orlić za godine 1865–1870 I 1885*, koji je izlazio na Cetinju (po svoj prilici, riječ Vaskrs se kod nas odomaćila u novije vrijeme, prim BB).

Orlić: crnogorski godišnjak stari i novi za prostu godinu 1865–1870, 1885.

85. Da se u kalendaru *Orlić za godine 1865–1870, i 1885* mogu naći podaci o crnogorskim svetinjama. Pominju se sv. Vasilije Ostroški 29. aprila, sv. Petar Cetinjski 18. oktobra, sv. Arsenije 28. oktobra na Ždrebaoniku, sv. Stefan Piperski na Troičin dan.

Orlić: crnogorski godišnjak stari i novi za prostu godinu 1865–1870, 1885.

86. Da su Crnogorci nekada slavili Badnji dan 24, a Božić 25. decembra.

Orlić: crnogorski godišnjak stari i novi za prostu godinu 1865–1870, 1885, fototipsko izdanje, Cetinje, 1979.

87. Da se do 1893. godine crnogorski sveštenici nijesu razlikovali od običnih građana. Čak su nosili i oružje. Tek te 1893. godine crnogorski mitropolit je izdao naredbu da sveštenici ne smiju nositi oružje i da moraju oblačiti svešteničko odijelo. Ta naredba nije naišla na odobravanje sveštenstva, "smatrali su da se ukida starina koja nikome nije smetala".

Bosanska vila, Sarajevo, 1893, str. 359.

88. Da su Njegoša još za života Crnogorci, a i Rusi klevetali, govoreći "kako ne misli na svoju pastvu, da se bavi čitanjem knjiga, stihotvorstvom i lovom, da pije i karta".

Večernje novosti, jul 1970, str. 21.

89. Da se Vladika Mardarije Kornećanin (Uskoko- vić) zaslugom trogirskog kanoniste F. Leonardovića "odrekao pravoslavne vjere i pristupio Rimskoj Crkvi". Vidi se to iz pisma koje je vladika Mardarije uputio papi Urbanu VIII.

E(piskop) N(ikodim) Milaš, *Sveti Vasilije Ostroški – Razjašnjenja jednog pitanja iz svetiteljskog života*, Dubrovnik, 1913, str. 29.

90. Da je poznati srpski historičar Vladimir Ćorović zabilježio da je "Sv. Vasilije zbog pakosti svoga bratstva morao da bježi u Ostrog", da je sebi napravio isposnički manastir. Prethodno je od nekih seljaka otkupio dio zemlje. E(piskop) N(ikodim) Milaš, *Sveti Vasilije Ostroški – Razjašnjenja jednog pitanja iz svetiteljskog života*, Dubrovnik, 1913, str. 69.

91. Da je časopis *Dubrovnik* donio tekst o tome kako se slavi Božić u Crnoj Gori. U tekstu se do detalja opisuje obred, odnosno ritual branja badnjaka, uloga članova porodice u ritualu, odnos prema stoci, itd.

Dubrovnik: zabavnik štedionice Dubrova, Spljet, 1886, str. 161–172.

92. Da se u crkvi Sv. Tripuna u Kotoru nekada čuvalo 250 nogu i ruku raznih svetaca. Sve se to čuvalo u "Relikvarijumu" u okviru crkve dok ih Napoleonovi ratovi nijesu uništili. Danas ih ima samo 80. Lazarević, Jelena, *Crna Gora: beleške s puta*, Beograd, 1921, str. 8.

93. Da su "Turci poštovali naše crkve i same crkvene ruševine, koje se i danas vide sa Skadarskog jezera i sa Bojane; a naprotiv kud god su Mlečići dopirali, nigdje nijesu ostavili jedne crkve iz lijepje naše prošlosti, što svjedoče ruševine Sv. Srđa na Bojani, Sv. Prečiste u Krajini, Sv. Arandela na Prevlaci u Boki i td."

Lovčenski odjek, Cetinje, br. 2–3, 1925, str. 116.

94. Da je najveća naseobina Albanaca "rimokatolika" u Italiji. Ima ih do 60.000 koji su se mahom "pretopili u Italijane". Osim u Italiji ima ih u Dalmaciji i Nikince i Rtkovce u Sremu. Prvi (Italija) su se iselili oko 1657. godine a drugi oko 1737. godine.

Nušić, Branislav, *Sabrana dela*, Beograd, 2006, str. 290–291.

95. Da je u "Krajini bila u vreme Stevana Crnojevića (1455. godine) episkopija zetska a i ranije za vrijeme Balše (1412). Ta episkopija se održala sve dok je Turci ne razoriše". Nušić, Branislav, *Sabrana dela*, Beograd, 2006, str. 352.

96. Da je prvi podatak (štampani) o Crnoj Gori u Francuskoj objavljen oko 1806. godine. U tekstu se, između ostalog, kaže:

"Vrhovni poglavar ovog naroda zove se Vladika. On je vladika grčke istočne crkve" i sjedinjuje "svojsva zakonodavca, admini – strativnog šefa, crkvenog poglavara i vojnog zapovjednika".

Istorijski zapisi, Titograd, sv. 1–3, 1960, str. 818.

97. Da su sveštenici Crnogorske crkve 1. januara 1894. godine počeli nositi "svešteničke crne dugačke mantije, kao što takve haljine nosi sve Pravoslavno Sveštenstvo u drugim državama". Tim činom se, pored ostalog, iskazuje vjernost "Svetoj svojoj Pravoslavnoj Crkvi, gospodaru, njegovome sjajnome domu i ljubav svojoj domovini." Sveštenička odora se razlikuje tako "što pojasevi, i listovi od gornjih haljina Jeromonasima imaju biti od crne (robe)"

Prosvjeta: list za crkvu, školu i pouku, sv. 12, 1893, str. 466–467.

98. Da je *Cetinjski vjesnik* objavio vijest koja glasi: "NaCetinju će se pristupiti podizanju džamije radi čega će seskupljati naročiti prilozima. Prvi prilog je od N.J.V. Kralja Gospodara, koji je za taj cilj blagoizvolio priložiti hiljadu talira."

Cetinjski vjesnik, br. 100, Cetinje 1910, str. 4.

99. Da su osnivačke skupštine pravoslavnog sveštenstva Jugoslavije održane u svim republikama SFRJ, i da je prvo udruženje osnovano u Crnoj Gori, pa zatim u Hrvatskoj, BiH, Srbiji i Makedoniji. U tekstu se kaže: "U Narodnoj republici Crnoj Gori osnovano je udruženje još odmah po završetku rata, na skupštini održanoj 14. i 15. juna 1945. godine: Skupština je održana u Nikšiću i na istoj su prisustvovali u većem broju sveštenici sa teritorije NRCG. Na ovoj skupštini izabrana je uprava svešteničkog udruženja, koja funkcioniše i postoji stalno, i do danas niko nikakvim aktom nije ometao rad Udruženja na teritoriji NRCG. Prema izvještaju Glavnog odbora ovog udruženja, crnogorsko sveštenstvo voljno je da sa bratskim sveštenstvom ostalih Republika pristupi stvaranju jednog centralnog odbora, koji bi svojim radom popularisao rad Pravoslavnog sveštenstva."

Vesnik: Organ Udruženja pravoslavnog sveštenstva Narodnih republika u FNRJ, Beograd, 1948, str. 11.

GOLF U CRNOJ GORI

Tekst: Branka Borilovića; Prilog pripremio: Vesko Pejović

Poštovani čitaoci, zbog procjene da će ovaj prilog mnogima biti zanimljiv, prenosim Vam izvode iz publikacije "Golf u Crnoj Gori" autora Branka Borilovića

Prema legendi, neka vrsta golfa igrana je još u drevnoj Kini ali se pravi počeci golfa vezuju se za Škotsku i XIV vijek. Začetnici igre koja je u nekim elementima ličila na današnji golf bili su škotski pastiri, koji su čuvali ovce po prostranim pašnjacima. Drvenim palicama, koje su sami pravili, gurali su loptice u zečje rupe, ne sanjajući da će njihova igra biti preteča sporta koji danas zaokuplja pažnju miliona ljudi širom svijeta.

Znači, može se zaključiti da je kolijevka golfa Velika Britanija, bolje reći Škotska, gdje je u gradiću St. Andrews 1552. godine osnovan golf klub.

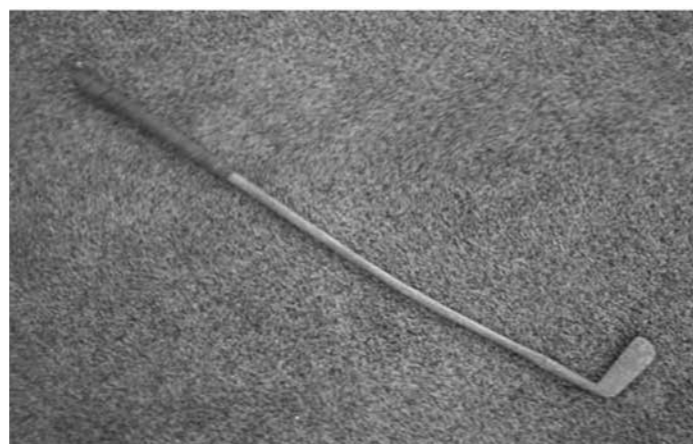
Kao sportska igra golf se pojavljuje u Francuskoj 1856, u Švajcarskoj 1860, a u Kanadi 1883, u SAD 1885. godine. Dalje se širio prema Južnoj Americi i Australiji u XX vijeku. Danas je golf jedna od najrasprostranjenijih sportskih igara u svijetu.

Sama riječ golf potiče od engleske riječi goulf, udarac (prema škotskom jeziku). To je sportska igra na otvorenom terenu, u kojoj igrač nastoji da sa što manje udaraca palicom učera loptice u niz jamica raspoređenih po terenu.

U istoriji golfa zabilježen je i podatak da je 1744. godine na turniru, koji je organizovan u gradu Edinburgu, najbolji golfer dobio kao nagradu srebrnu golf palicu a da su tom prilikom donijeta i golf pravila (13), koja su dopunjavana do današnjih 34.

U principu postoje dva načina takmičenja u golfu. To su: igra na rupu match play (kada je igraču cilj da lopticu počera po svim stazama i osvoji najveći broj jamica; do XIX vijeka postojao je samo ovaj oblik igre) i igra na udarce stroke play (kada igrač želi da sa što manje udaraca učera lopticu u određeni broj jamica).

Golf tereni se prave u najljepšim djelovima pojedinih regija, pored šuma, rijeka, jezera i mora pa nije čudo

što se golf ubraja u izuzetno zdrave sportove, jer igrači provode puno vremena na otvorenom, u prirodnom ambijentu, u gotovo netaknutoj prirodi. Prvi pravi golf teren je napravljen u škotskom gradu St. Andrews 1552. godine.

Danas je golf uz fudbal, košarku i tenis jedan od najpopularnijih sportova na svijetu i igra ga preko 100 miliona ljudi. Spada u red sportova koji se često nazivaju "kraljevskim (gospodskim) sportovima". Veoma je atraktivan, ali i veoma skup sport. Vrhunski sportisti u ovoj igri su prvi od svih sportista zaradili nevjerovatnih sto miliona dolara po jednoj sezoni i po svojoj prilici biće prvi koji će igranjem zaraditi milijardu dolara u karijeri.

Golf palica ili štap je jedan od najvažnijih rekvizita za igranje golfa. Postoji više tipova palica za golf, različitih su dimenzija i različite težine. Igrač ih može birati prema svojoj visini, težini, snazi i mogućnosti zamaha. Palica mora biti elastična, pogodna za igranje i teška do 1/2 kg. Njena dužina iznosi od 85 – 105 cm. Gornji dio palice, tzv. rukohvat ili gripa, obavijen je kožom ili gumom, dok je vrat ili shaft izrađen od čelika ili grafita (danas se rade i od savremenih materijala kao što su borona i kelvar). Donji dio ima drvenu ili metalnu glavu u obliku zavinute pljosnate lopatice kojom se loptica udara.

Jedan od osnovnih rekvizita za igranje golfa je i loptica. Prvo su upotrebljavane drvene ili kožne loptice,

ispunjene perjem, koje su se zvale "featheries". Oko 1840. godine nastale su loptice zvane "gutu", a krajem XIX vijeka koristile su se gumene loptice – "haskell". Danas se, uz korišćenje modernih tehnologija, loptice za golf izrađuju od savremenih materijala.

U našem bližem okruženju golf se, po svojoj prilici, počeo igrati najvjerojatnije između dva svjetska rata, znatno kasnije nego u Evropi, kasnije nego i u Crnoj Gori a na Bledu je osnovan golf klub 1938. godine.

Pravi procvat crnogorskog sporta veže se za početak XX vijeka, odnosno za period vladavine knjaza/kralja Nikole Petrovića Njegoša. Sa sigurnošću se može reći da je u tom periodu crnogorski sport doživio snažan uzlet. Gotovo sve sportove koje je poznavala moderna Evropa, imala je tih godina i Crna Gora: klizanje, tenis, golf, skejting, fudbal, itd.

Neki od pomenutih sportova, poput gimnastike, uvedeni su kao obavezni predmet u osnovnim školama 1874. godine (prva škola otvorena je 1834. godine na Cetinju). Gimnastika je uvrštena u nastavni proces i u Devojačkom institutu, osnovanom 1869. godine. Mačevanje se u Crnoj Gori pominje još 1891. godine, a konjički sport 1900. godine, biciklizam 1905. godine, skejting 1910. godine, fudbal 1913. godine.

Posebno je interesantno da su u to vrijeme u Crnoj Gori postojali i sportovi iz grupe tzv. gospodskih sportova, kao što su klizanje 1882, tenis 1894. i golf 1906. godine.

Sredinom daleke 1906. godine, na Cetinju je postojao golf klub koji je formiran na inicijativu diplomatskog Kora, a pod pokroviteljstvom knjaginje Milice. Golf teren se nalazio između kuće Ilije Releze i sela Humaca, a uzduž kolskog puta, koji vodi ka Lovčenu (današnja Lovčenska ulica) dopirući do same ograde

Italijanskog poslanstva čija je izgradnja bila uveliko otpočela. Ovaj dio grada bio je sasvim pogodan za igranje golfa.

Veoma važan zapis koji potvrđuje postojanje golf kluba i igrališta objavljen je u dnevnom listu "Glas Crnogorca", u br. 27 od 8. jula 1906. godine, na str. 3:

Čast da otvori prvi golf klub u Crnoj Gori, a vjerovatno i u ovom dijelu Evrope, pripala je knjaginji Milici, ženi najstarijeg sina kralja Nikole, prestolonašljednika Danila Petrovića.

Znači, prvi udarac golf palicom izvela je knjaginja Milica, žena koja nije pripadala ovom civilizacijskom krugu, ali koja je sa posebnim senzibilitetom i osjećajem za novo htjela upravo da da svoj puni i lični doprinos u evropeizaciji svoje nove domovine Crne Gore.

Zahvaljujući knjaginji Milici, koja je po svojoj prilici najzaslužnija za otvaranje golf kluba na Cetinju, mi danas sa ponosom možemo da se dičimo ovim značajnim datumom i u evropskim razmjerama. Nažalost, o ostalim sudionicima prve partije golfa na Cetinju nemamo arhivskih podataka, osim što se na sačuvanim fotografijama vide lica koja su nam većinom nepoznata. Takođe, nema podataka ni koliko je vremenski ovaj golf klub postojao. Na osnovu priložene prepiske između predsjednika Opštine Cetinje g. Sava Vuletića i Ministarstva inostranih djela, vidi se da je zemljište predviđeno za golf klub bilo zakupljeno na godinu dana. O njegovoj daljnjoj sudbini nema sačuvanih dokumenata.

Knjaginja Milica je bila porijeklom iz Njemačke od familije Meklenburg – Strelie. Njeno pravo ime bilo je Juta, koje je udajom promijenila u Milica prethodno primivši pravoslavnu vjeru.

ŽIVOT U OČUVANOM PRIRODNOM OKRUŽENJU

Tekst: Svetlana Mandić

Nikšičanin Veselin Vučurović, politikolog po struci, više od dvadeset godina bavio se političkim sistemom i pokušavao da, kako to definicija nalaže, od politike napravi humanu ljudsku djelatnost. Obavljao je brojne visoke funkcije u Crnoj Gori i SFRJ. Kada je politika postala "najprizemlja borba za vlast" digao je ruke od nje i okrenuo se prirodnom sistemu, hobiju još iz studentskih dana.

U dvorištu porodične kuće, pored rijeke Zete, u Gornjem Polju, nadomak grada, napravio je solarnu elektranu i niskoemisionu staklenu kuću koja kao energente koristi solarnu energiju i toplotu zemlje. Tzv. zelena gradnja i obnovljivi izvori energije su perspektiva cjelokupne planete. Sinergijom čovjeka i prirode, prema riječima Vučurovića, dobiće se kvalitetna održiva gradnja koja obezbjeđuje udoban život u čistom, očuvanom prirodnom okruženju. Zelena gradnja znači graditi i živjeti u harmoniji sa prirodom, ispoštovati najveće građevinske i urbanističke standarde, a da priroda od te gradnje ne trpi nikakve posljedice. Upravo

takva je njegova vila "Kristal".

Površine oko 150 kvadrata, u osnovi je šestougaona i urađena je po uzoru na pčelinje saće. Izgrađena je od prirodnog materijala i u potpunosti je uklopljena u prirodno okruženje.

"Kada sam završio sa državnom službom okrenuo sam se sistemima koji koriste obnovljive izvore energije. Moja filo-zofija počiva na održivosti sistema, na onoj poslovi da mi prirodu ne nasljeđujemo od predaka, nego pozajmljujemo od potomaka, zato treba da je što zdraviju ostavimo onima koji će doći poslije nas", kaže Vučurović za "Pogled". Vodeći se idejom da se sinergijom sunca i zemlje može postići mnogo, odlučio je da investitorima ponudi da naprave ogledni projekat, mini solarnu elektranu koja će biti reper za sve ostale. "Nudio sam raznim investitorima po Podgorici i primorju i svi bi uvijek govorili isto: 'Sve je to lijepo, ali ima li to igdje?'. Onda sam prelomio i rekao sebi: Zašto svoju pamet da prosipam? Napraviću sve to o čemu pričam na mom imanju, na 623 metra nadmor-

ske visine, i pokazati da tamo ima dovoljno energije da se može izgraditi porodična kuća koja će koristiti energiju sunca i zemlje".

"Zasukao" je rukave i 2011. godine krenuo da ideju sprovede u djelo. Trebalo je dosta znanja, upornosti, volje, ali i strpljenja da se sve započeto uspješno završi. "Kuća je jedinstvena po arhitektonsko-građevinskoj strukturi i samo je u građevinskom dijelu bilo problema. Trebalo je naći majstore koji će svaku moju zamisao ispratiti kako treba i uraditi sve ono što tražim od njih. Zbog svega toga na ovoj kući je radilo oko 150 majstora i mnogo više vremena je potrošeno na građevinskim i zanatskim radovima nego što treba. Zato često kažem da bi njena gradnja sigurno u bilo kojoj zemlji Evropske unije koštala 40 odsto manje sredstava nego što je mene koštala". Uspio je da za godinu napravi "staklenu" kuću i da sinergijom sunca i zemlje u svakom momentu obezbijedi 20 odsto energije više nego što je potrebno za njeno zagrijavanje, kao i za zagrijavanje vode za domaćinstvo. "Sjeverna polovina kuće je izolovana u skladu sa mikroklimatskim uslovima sredine i postignuta je maksimalna ušteda energije za grijanje. Južna polovina kuće i krov sa šest

ravnokrakih trouglova su u fasadnom staklu. Riječ je o niskoemisionom staklu punjenom argonom, sa izvanrednim toplotnim, zvučnim i svjetlosnim koeficijentima, koji zimi čuva toplotu, a ljeti se ponaša kao prirodna klima", objašnjava jedini Crnogorac koji živi u staklenoj kući.

Prema njegovim riječima stakla su debljine tri centimetra, spolja su kaljena, a unutra lijepljena i čuva ju do 78 odsto toplote. "Pet solarnih kolektora, koji se nalaze na krovu, obezbjeđuju grijanje deset mjeseci godišnje, dok geotermalna toplotna pumpa služi za dogrijavanje. Softver je tako namješten da ona preko noći, kada je struja najjeftinija, dogrijava bojler kapaciteta 825 litara, a preko dana ta struja ide kroz podni sistem grijanja, tako da svaka slavina u kući ima toplu vodu, ali imamo i podno grijanje. Sinergijom sunca i zemlje obezbjeđuje se energija za podno grijanje od 35 stepeni u sistemu i 23 stepena na nivou poda. Kada je pod u pitanju, iznad betonske ploče je stavljen stirodur, pa vario ploče koje imaju svoju pečurku oko kojih se provlače cijevi. Kroz te cijevi struji topla voda. Iznad toga je košuljica, a iznad dva centimetra debeo nikšički polirani kamen. Nikšički kamen je je-

dan od najboljih u Crnoj Gori jer je najmanje porozan pošto sadrži najmanje krečnjaka u sebi", objašnjava Vučurović. Solarni kolektori obezbjeđuju zimi oko 7,5 kW toplotne energije, a ljeti 15 kW, dok geotermalna toplotna pumpa, bez obzira na godišnje doba, obezbjeđuje 5,5 kW, tako da Vučurović u svakom momentu ima oko 12,5 kW toplotne energije, dok je dnevno dovoljno deset kilovat.

Sinergijom čovjeka i prirode, prema riječima Vučurovića, dobiće se kvalitetna održiva gradnja koja obezbjeđuje udoban život u čistom, očuvanom prirodnom okruženju

MINI SOLARNA ELEKTRANA

Uporedo sa kućom Vučurović je napravio i mini solaranu elektranu, prvu koja je umrežena na niskonaponsku distributivnu mrežu jačine 2,2 kilovata. "Solarna elektranu koristi neograničenu sunčevu energiju za proizvodnju električne energije. Sastoji se od solarnih panela i invertora. Završena je 2012. i tada je i umrežena na distributivnu mrežu. Jedini sam proizvođač solarne energije u Crnoj Gori", ističe Vučurović. Kako objašnjava, solarna ćelija radi na principu svjetlosti i od svitanja do potpunog mraka proizvodi struju. Ta

struja je jednosmjerna, pretvara se u naizmjeničnu i kao takva dolazi do potrošača. Njegova solarna elektranu je ujedno i eksperimentalna pa se zahvaljujući njoj mogu dobiti osnovni podaci o insolaciji, mikroklimi lokaliteta, gubicima u proizvodnji električne energije..."Radi se o stabilnoj energiji koja je potpuno čista, koja ne zagađuje okolinu, koja je bešumna, nema pada napona. U trafostanici, na koju sam kao potrošač prikopčan, nikada nije bio instalisani napon od 220 volti, već od 180 do 200, pa nikada nijesmo mogli da, na primjer, kada gledamo televiziju čitamo onaj donji titl. Ova centrala je podigla napon trafostanici na 220 volti i sada imaju benefite svi potrošači koji su na nju prikopčani". Solarna elektranu godišnje proizvede od 3 do 3,9 megavata, dok Vučurović troši od 3,2 do 3,5 megavata. Pošto proizvede električne energije više nego što može da potroši računica je jasna - računi su za rubriku "vjerovali ili ne". "Uvijek sam pozitivan. Elektroprivreda bi trebalo da mi plati od euro do desetak eura na mjesečnom nivou, za taj višak električne energije, što bi godišnje bilo oko 50 eura. Međutim, dobio sam energetska dozvolu, ali ne i status povlašćenog proizvođača. Crna Gora je ispunila bonus od 33 odsto električne energije dobijene iz

obnovljivih izvora, tako da više niko neće biti u mogućnosti da dobije status povlašćenog proizvođača. Druga mogućnost je razmjena na mjestu konekcije i ja sam tu mogućnost iskoristio. "Projekat je, prema njegovim riječima, rađen za 2.000 sunčanih sati godišnje. I dok Nikšić ima 2.048 sunčanih sati, Podgorica i primorje imaju još više - od 2.600 do 2.800."Nažalost, osim ove solarne centrale u Crnoj Gori ne postoji više ni jedna. Zainteresovanih ima mnogo, ali nedostaje novca za realizaciju tih projekata. U ovom momentu radim desetak idejnih projekata kako za firme, tako i za pojedince. Zalažem se da se sunce u Crnoj Gori koristi onako kako treba, a da gradovi budu održivi. Oni ne mogu biti održivi ako ne koriste sunce, a sunce je zanemarljivo iskorišteno".

IZNAD STANDARDA EU

Vila "Kristal" je projektovana kao niskoenergetski objekat i iznad je standarda Evropske unije. "Ova kuća po kvadratnom metru ima gubitke između 30 i 40 kW i svrstava se u red niskoemisionih. Kada su gubici od 0 do 10 kW onda su to nulte kuće. Niskoemisione su one koje imaju od 10 do 50 kW gubitaka, dok su one sa preko 50 kW neprofitabilne, neracionalne. Naše zgrade, po metru kvadratnom, imaju od 250 do 300 kW gubitaka. Crna Gora, po glavi stanovnika, u odnosu na evropske zemlje koristi pet i po puta više električne energije a u odnosu na najrazvijenije i do šest puta više", kaže Vučurović.

DOM PO SVIM EKOLOŠKIM STANDARDIMA

Vučurović je uspio da napravi dom po svim ekološkim standardima, ali i da mu nebo bude "na dohvat ruke". "Velike staklene površine na zidovima i krovu pružaju pun doživljaj okoline i otvorene vizure. Ne znam kada je prijatnije i kada je doživljaj ljepši. Da li kada je sve zeleno, ili kada vas 'opkoli' bjelina snijega, kada rominja kiša ili su iznad vas zvjezdano nebo i mjesec. Imate osjećaj da ste u samoj prirodi. Ovo je kuća za čovjeka koji živi u harmoniji sa prirodom, koja prirodu ne oštećuje, a koristi prednosti mikroklimе. Pošto preferiram boju lavande, ne samo da su unutrašnji zidovi morali biti te boje, već i spoljašnji, sjeverni dio kuće".

UKUSI CRNE GORE

Izvor: Ukusi Crne Gore

Sarma od kisjelog kupusa sa orasima

Sastojci:

- krompir (kuvani).....400 g
- brašno.....200 g
- jaja (žumanca).....2 komada
- so
- prašak za pecivo.....1/2
- kravlji sir.....50 g
- sušeni mljeveni hljeb.....50 g
- bademi.....20 g
- kora limuna
- maslinovo ulje.....2 kašike

Priprema:

Kuvani ili pečeni krompir prohladiti, odstraniti ljusku i usitniti.

Prosijanom brašnu dodati rendanu koru limuna, dio maslinovog ulja, sir, so, dio usitnjenog sušenog hljeba, pa spojiti sa krompirom i mučenim jajima. Tijesto ostaviti kratko da odstoji.

Mendule popariti - odstraniti ljusku i isjeći na listiće.

Tijesto oblikovati u njoke. Kuvati u kipućoj slanoj vodi, ocijediti i ostaviti kratko da odstoji.

Na zagrijanom maslinovom ulju propržiti kratko listiće badema. Usitnjenim mrvicama preliti njoke

Seoska čorba s telećim mesom

Sastojci:

- teleće meso.....300 kg
- crni luk.....120 g
- korijen celera.....100 g
- stabljika celera.....2 struka
- pirinač.....100 g
- mladi kajmak.....120 g
- peršun.....pola veze
- fond od junećih kostiju
- ulje.....0,8 dl
- začini

Priprema:

Teleće meso u komadu naliti hladnom vodom da odstoji.

Povrće isjeći na sitnije kockice, propržiti na zagrijanom ulju, naliti fondom i dodati meso u komadu. Začiniti i kuvati.

Polumekanom mesu dodati pirinač i dokuvati. Pri kraju, kajmak oplemeniti bujonom, usitnjenim peršunom, dodati čorbi i kratko dokuvati.

Kuvano meso izvaditi. Može se servirati posebno ili zajedno sa čorbom.

Proslava Božića i Nove godine, NZC Rijeka 4.1.2020.

Tradicionalno božićno druženje
u Crnogorskom domu, Zagreb, 2.1.2020.

